Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНУУДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...стэмнай 1921 оной ...брин 21-hээ гарана. | № 162 (18485) | 1990 оной июлиин 14, суббото | Сэн 3 мүн.

...ветскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съезд тухай

ИНФОРМАЦИОННО МЭДЭЭСЭЛ

...0 оной июлиин 12-то Москвада, Кремлиин ...нүүдэй ордон соо, Советскэ Союзай Комму... партиин XXVIII съезд хүдэлмэрөө үргэлжэ...hэн байна.

...өөнэй заседани дээрэ А. И. Лукьянов түрүү...ээр hууба. КПСС-эй ЦК-гай Генеральна сек...риин орлогшые ба КПСС-эй Центральна хи...ын комиссиин түрүүлэгшые hунгаха талаар ...аар дуугаа үгэлгын дүнгүүд тухай Тоололгын ...ссиин мэдээсэлые делегадууд шагнаба.

...СС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин ор...оор, КПСС-эй ЦК-гай гэшүүнээр В. А. Иваш...КПСС-эй Центральна Хиналтын комиссиин тү...эгшээр, КПСС-эй Центральна Хиналтын комиссиин президиумэй гэшүүнээр Б. К. Пуго олонхиин дуугаар hунгагдаhан байна.

Съезд Тоололгын комиссиин протоколнуудые баталба.

Энээнэй урда тээ съездын үндэhэ болгон баталан абаhан КПСС-эй Уставай проектдэ хэгдэhэн заhабаринууд болон нэмэлтэнүүдые шэнжэлэн, комиссиин хүтэлбэрилэгшэ М. С. Горбачев удаань үгэ хэлэhэн байгаа.

Делегадууд проект тушаа үгэ буляалдаае үргэлжэлүүлhэн байна. Hанал бодолнуудые залан шууд халан абалсаhанай hүүлдэ зүбшэн хэлсэлгэ болюулагдаба. Делегадуудай хэлэhэн дурадхалнууд хаража үзэхын тула комиссида дамжуулагдаа.

Заседаниин үедэ СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков июлиин 11-дэ болоhон шахтернуудай забастовко тухай съездэ хабаадагшадта мэдээсэбэ. Съезд энэ мэдээсэлые хараадаа абаа.

Үдэшын заседаниин эхиндэ «Hуралсалай, эрдэм ухаанай ба соёлой талаар КПСС-эй политика тухай» резолюциие съезд хаража үзөөд, баталан абаhан байна. Саашадаа заседани М. С. Горбачевой түрүүлэлгэ доро үнгэрөө.

Партиин түбэй хүтэлбэрилхы зургаануудай бүридэлдэ кандидатурануудые съезд дэбжүүлжэ, зүбшэн хэлсэжэ эхилбэ.

Июлиин 13-да съезд хүдэлмэрөө үргэлжэлүүлээ.

КПСС-эй XXVIII съездын тогтоол

«ЭНЭРХЫ ЁHОТО, ДЕМОКРАТИЧЕСКА СОЦИАЛИЗМ ТЭЭШЭ» ГЭhЭН КПСС-эй XXVIII СЪЕЗДЫН ПРОГРАММНА МЭДҮҮЛГЭ ТУХАЙ

1. «Энэрхы ёhото, демократическа социализм ...» гэhэн КПСС-эй XXVIII съездын Программ...эдүүлгые баталха.

2. КПСС-эй шэнэ Программын баталан абтаха болотор бодото ажал ябуулгадаа Программна мэдүүлгые хүтэлбэри болгохые бүхы коммунистнуудта, партийна организацинууд ба партийна органуудта дурадхаха.

3. КПСС-эй шэнэ Программа зохёохо талаар комисси байгуулха.

КПСС-эй бюджет болон эд зөөри тухай Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съездын

РЕЗОЛЮЦИ

...КПСС-эй бюджет болон зөөри тухай КПСС-эй ЦК-гай ...үдые эрхилэгшэ нүхэр Н. Е. Кручинын элидхэлые мэ...ээ абаха.

...Бюджедые бүридхэлгын ба гүйсэдхэлгын гурим обще...дотор КПСС-эй дүүргэдэг шэнэ уялга, үүргэнүүдтэй ун...гаар тааралдуулагдана. Партиин материальна үндэhэ ...ба бюджет тухай олониитэдэ үргэнөөр мэдээсэлгэ хан...нагүй. Финансын ба зөөриин асуудалнуудаар зарим ...хэбэринүүд партиин hунгагдамал органуудай, комму...уудай hанамжа анхаралда абангүй баталагдадаг байгаа. ...-эй ЦК, партийна комитедүүд мүнгэ зөөри үлүүсэ ехээр ...шалдаг, объектнүүдые барилгада хэмhээ үлүүгээр гар...хэдэг, КПСС-эй зөөриие зүн дагаан дамжуулдаг байгаа. ...Бюджедые бүридүүлгын эхин арга боломжонуудые хүг...э ба партийна зөөриие гамтайгаар ажаглаха хэрэгтэ пар...комитедүүдэй ба эхин парторганизацинуудай эрхэнүүд ...лгануудые үргэдхэхэ шухала гэжэ съезд тоолоно. Пар...организацинуудай финансова-ажахын ажал ябуулга ...мократическа ёhо гуримаар, нютаг нютагуудай онсо бай...анхаралдаа абажа, КПСС-эй эмхи бүхэнэй ажал хүдэлмэридэ таарамжатай эрхэ байдал зохёохо зорилготойгоор эмхидхэгдэхэ зэргэтэй.

4. Партийна организацинуудай бэеэ даанхай байдалай үргэдэжэ, өөhэдөө өөhэдыгөө мүнгэн зөөреэр хангалгада орожо байхада, эхин парторганизацинуудай аша туhада мүнгэн зөөри ехээр хубааридаг болоhон үедэ партийна бюджедэй бүридхэлгын, гүйсэдхэлгын ба хиналтын шэнэ онол арга байгша оной дүүрэтэр зохёохо, партийна комитедүүдэй, партийна зургаануудай бүридхэлые нарижуулhанай, хүдэлмэрилэгшэдэй штатна тооень үсөөрүүлhэнэй ашаар ниитэ гаргашануудые доошолуулха даабари КПСС-эй ЦК-да ба КПСС-эй ЦКК-да съезд даалгаба. КПСС-тэ бии байгаа эмшэлэлгын арга боломжонуудые партиин бүхы гэшүүдэй эмшэлүүлхэ ба амарха хэрэгтэ ашаглаха.

5. Коммунистнуудай олон үеын байгуулhан зөөриие эдлэхэ, ашаглаха ба хэрэглэхэ эрхэнүүдые хуулиин ёhоор бэелүүлжэ, бүхы партида хабаатай зөөриие партиин Программаар болон Уставаар хараалагдаhан зорилгонуудые түйлахын түлөө бодото хүдэлмэри ябуулха шухала нүхэсэл гэжэ съезд тоолоно.

КПСС-эй зөөриин объектнүүдые 1990—1991 онуудта экспертнэ ёhоор сэгнэлтэ хэжэ, тэдэниие улам ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэхэ талаар дурадхалнуудые зохёохыень КПСС-эй ЦК-да, КПСС-эй ЦКК-да даалгаха.

КПСС-эй зөөриие худалдаха, дамжуулха ба бусад аргаар үгэхэ ушарнууд имагтал коммунистнуудай hанамжануудые анхаралдаа абажа, КПСС-эй Уставай болон хуулиин хараалhан гуримаар бэелүүлэгдэжэ болохо.

Партийна комитедүүд, КПСС-эй эмхинүүд ба зургаанууд юридическэ нюур байhан эрхэеэ дүүрэн хэмжээндэнь бэелүүлжэ, партиин финансова болон материальна баялигуудые арьбадхахын түлөө тэдэниие гамтайгаар ашаглаха зэргэтэй.

6. Хүнгэлэлтэнүүдэй талаар бүридхэгдэhэн комисси гурба hарын туршада парти доторхи байдалые шэнжэлжэ, өөрынгөө тобшололнууд болон дурадхалнуудые КПСС-эй ЦК-гай ба КПСС-эй ЦКК-гай хамтын заседанида оруулха гэжэ съезд даалгаба. Энэ асуудалаар шиидхэбэри байгша оной дүүрэтэр партийна хэблэлдэ тунхаглаха.

* * *

Партиин зөөри бэхижүүлгэдэ, КПСС-эй ажал ябуулгын шэнэ эрхэ байдалда материальна-мүнгэн зөөриие ашаг үрэтэйгөөр ашаглалгада партийна комитедүүд, эхин организацинууд, коммунист бүхэн эдэбхитэйгээр хабаадаха байна гэжэ съезд этигэл найдалаа мэдүүлнэ.

Таряашадай байдал ба КПСС-эй аграрна политикые бэелүүлхэ тухай Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съездын

РЕЗОЛЮЦИ

Таряашадай байдалые үндэhөөрнь hайжаруулангүй, хү...нютагай хуби заяае бүхы дээрэнь хубилгангүй, КПСС-эй ...ай мартын (1989 он) Пленумэй баталан абаhан аграрна ...икые хэлбэришэгүйгөөр ба удаа дараалан бэелүүлэнгүй, ...ствые революционно ёhоор хубилган шэнэдхэжэ, эдеэ ...ой гол шухала асуудалнуудые шиидхэжэ болохогүй бай...эжэ съезд мэдүүлнэ.

...өө ажахы национальна олзо доходой дүрбэнэй нэгэн...дэшэ хубиие байгуулдаг, тэрэнэй үйлэдбэрилhэн про...hаа арадай хэрэглэмжын эд бараанай гурбанай хоёр...ехэ хубинь, эдеэ хоол бүхыдөө шахуу үйлэдбэрилэгдэ...

...рин hүүлэй үедэ хүдөө нютагай социально-экономическа ...ал hайн тээшээ хубилаагүй. Хэмhээ үлүү ехээр зөөри ...hээ абтана, хэрэглэмжын ниитэ фонднууд ааляар ургана. ...байра, hургуулинууд, больницанууд, соёлой-ажахынуудалай ...ктнүүд дуталдана. Hайн харгынуудай үгы, худалдаа най...да эд бараанай хомор, hуурин нютагуудай болбосон ту...эй болоогүй байhан ушар хүн зоной ажабайдалые улам ...болгоно.

...өө ажахын үйлэдбэриие материально-техническэ та...хангалга доройтоо. Колхозууд ба совхозуудай, буйлуул...промышленностиин предприятинуудай үйлэдбэриин гол ...нуудай хахадынь хуушаржа, шэнэдхэхэ эрилтэ табигда...

...оной олонхи хизаар нютагуудта хүдөөгэй hууринууд hа...hандараа, гүрэнэй талаhаа хүсэн түгэс дэмжэлгэгүйгөөр ...ствын тэрэнэй үмэнэ табижа байhан зорилгонуудай ...ээндэ өөрөө гарахань хэсүү болонхой.

...лэдбэриин хэрэгсэлнүүдые бүтээн гаргадаг предприяти...ай бүхы юумэ өөрөө мэдээд, экономическа талаар бэад...а хэхэнь улам шанга болоо, хүдөө ажахын ба промышл...а продукци адли бэшээр hэлгэгдэдэг болонхой. Агро...мышленна комплексдо хэндэшье хэрэггүй хубилалтанууд ...жо үргэлжэлhөөр.

...үдөө нютагта булюу ехэ анхарал хандуулха гэhэн хараа ...м КПСС-эй Центральна Комитедэй ба правительствын ...дхэхы хүдэлмэреэр батадхагданагүй, ажабайдалда бодо...hоороо бэелүүлэгдэнэгүй.

Эдеэ хоол бодото дээрэнь элбэгжүүлгэ общество до...и таряашадай социально-экономическа байдалhаа сахэ...ыдана гэжэ съезд тоолоно.

...ряашанай аша туhые хамгаалалгые КПСС политическэ ...лмэриингөө гол шухала зүйл гэжэ тоолоно, тэрэниие га...дээрээ, ажалайнгаа дүнгүүдэй бодото эзэн болоожо ба...илгада эдэбхитэйгээр туhална. Зөөриин олон түхэл янза...ые хүгжөөхэ, газар эдлэхэ, hайн дураараа ажахы эрхилхэ арга шэлэн абаха таряашанай эрхэ баталха, бүрин дүүрэнээр бэеэ даhан байдал ба экономическа адли эрхэ байдал хангаха хэрэгтэнь колхозууд, совхозуудта, таряашадай болон хубиин ажахынуудта, арендна коллективүүдтэ туhалха, ажалшан бүхэндэ ажал хэжэ, хубитаяа оруулhан хэмжээгээрнь ниитын зөөри эдлэхэ эзэн хүнүүдэй нэгэн болохо арга боломжонуудые олгохын түлөө тэмсэхэ шухала.

3. Хүдөө нютагые комплексноор хүгжөөхэ, ороной хүн зоной эрилтэнүүдэй хэмжээгээр эдеэ хоол үйлэдбэрилгые хангаха хэрэгтэ 1991 онhоо эхилжэ, 13-дахи табан жэлдэ гүрэнэй капитальна hомололгонуудые ехээр үгэхэ, барилга-хабсаралгын хүдэлмэриин хэмжээе үргэдхэхэ, материальна баялигуудые ехээр таhалжа үгэхэ гэжэ съезд эрид шиидэнгеэр мэдүүлнэ. Гэр байра, больницануудые, hургуулинуудые, харгынуудые, уhаар болон гаазаар хангалгын объектнүүдые, хүдөө ажахын продукци буйлуулха предприятинуудые болон хадагалха баазануудые барилгада, газар талмай дээрэ үндэр аша үрэтэй мелиорациин хүдэлмэри ябуулха хэрэгтэ онсо анхарал хандуулха. Россиин Хара хүрьhэгүй нютагуудые, Аргалай болон экологическа хүшэр хүндэ байдалда ороhон бусад нютагуудые hэргээхэ, Чернобылиин усалай хойшолонгуудые зайсуулха гүрэнэй тусхай программануудые баталан абаха шухала гэжэ тоолоно.

Эдеэ хоолой асуудалнуудые шиидхэлгэдэ хото ба хүдөөгэй хүсэл оролдолгонуудые нэгэдүүлхэ, томо горсдууд болон промышленна түбүүд шадар эдеэ хоол үйлэдбэрилхэ мэргэжүүлэгдэhэн зононуудые байгуулха шухала гэжэ съезд тэмдэглэнэ. Хүдөө нютагта хүдэлхэ, тэндэ сааг үргэлжэ ажаhууха хүсэлтэй городой хүн зондо хүнгэлэлтэнүүдые тогтоохо.

Хүдөө нютагта хүдөө ажахын түүхэй эд буйлуулха, арадай хэрэглэмжын ба урлан бүтээhэн эд бараа үйлэдбэрилхэ, барилгын материалнуудые гаргаха предприятинуудые эмхидхэхэ, тэдэнэртэ хэрэгтэй мүнөөнэй түхеэрэлгэнүүдые бүтээн гаргалгые үргэдхэхэ талаар хүдэлмэри зоримгойгоор ябуулха.

Таряашадта ямар нэгэ хүсөөр баадхалгые, тэрэнэй аша туhые хизаарлалгые съезд эрид буруушаана, хото ба хүдөө нютагай социальна талаар хүгжэлтые адлидхаха, хүдөө нютагай болбосон түхэлтэй болоходонь хэрэгтэй бүхы зүйлнүүдые байгуулха шухала гэжэ тоолоно.

4. Эдеэ хоолой болон хүдөө ажахын түүхэй эдэй дэлгүүртэ шата шатаар шэлжэн орохо ёhо гуримые съезд дэмжэнэ, гүрэнэй захилнуудые нөөсэнүүдээр лаб хангаха, хото хүдөөгэй хоорондохи экономическа харилсаануудай адли тэгшэ байха гуримые наринаар сахиха, АПК-гай предприятинууд болон ажахынуудта урьhаламжаар үгтэhэн үри ээлиинень бүхыдэнь болюулха, тэдэнэртэ финансын талаар хүнгэлэлтэнүүдэй, сааг зуурын туhаламжын системые зохёохо, үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдые үйлэдбэрилэгшэдэй баадхалгые дабаха, тиимэ хэрэгсэлнүүдэй дэлгүүр байгуулха шухала гэжэ съезд тоолоно.

5. Аграрна эрдэмые үндэр аша үрэтэйгөөр хүгжөөхэ, тэрэниие үйлэдбэритэй нягтаар холбохо, эрдэмэй гол шухала үндэhэн ба прикладной шэнжэлгэнүүдые булюу ехээр мүнгэн зөөреэр hомолхо, Эсэгэ ороной болон хариин түрүү дүй дүршэлые үргэнөөр ашаглаха, ажахынуудай болон предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд болон мэргэжэлтэдые, арендаторнуудые, фермернүүдые, юрын мэргэжэлэй кадрнуудые бэлэдхэхэ хэрэгые үндэhөөрнь хубилгаха шухала гэжэ съезд мэдүүлнэ.

6. АПК-е хүтэлбэрилхэ системэ продукци үйлэдбэрилэгшэдэй аша туhада, тэдэнэй hайн дураараа баталан абаhан шиидхэбэреэр байгуулагдаха ёhотой гэжэ съезд батадхан тэмдэглэнэ. АПК-гай гүрэнэй уялгануудай дүүргэлтые хангаха, хуулита гурим сахиха, эрдэм шэнжэлгэнүүдые хүгжөөхэ, кадрнуудые бэлдэхэ зорилготойгоор Хүдөө ажахын ба эдеэ хоолой министерство, тракторна ба хүдөө ажахын машина бүтээлгын министерство, АПК-е материально-техническэ талаар хангалгын ба ажаhуудалай эрилтэ хангалгын системэ байгуулха шухала гэжэ тоолоно. Тэдэнэй ажал ябуулгые сэгнэлтэ агропромышленна комплексын хүдэлмэриин эсэсэй дүнгүүдтэй холбоотой байха зэргэтэй.

7. СССР-эй Таряашадай холбооe — олониитын ниитэ-политическэ эмхиие байгуулhан ушарые съезд дэмжэнэ, таряашадай хүдэлмэришэн ангитай, интеллигенцитэй, обществын бүхы хүсэнүүдтэй эдеэ хоолой асуудалнуудые шиидхэхэ, ажалшадай ажаhа байдалые hайжаруулха зорилготойгоор нэгэдэхэ гэhэн тэрэнэй хараа шүгамые hайшаана.

8. Арадай депутадуудай Соведүүдтэй, профсоюзуудтай, комсомолтой, ниитын бусад хүдэлөөнүүдтэй хүдөө нютагые социальна талаар хүгжөөлгэдэ, гэр бүлын ухаан бодолой болон жэяг заршамай талаар хүгжөөлгэдэ, хүдөөгэй ажабайдалай онсо өөрсэ түхэл маягые hэргээн бодхооходо эдэбхитэйгээр хабаадахыень съезд партийна организацинуудые уряална. Хүдөөгэй хүн зоной элүүр энхэ байдал, эрдэм hуралсал болон соёлой талаар эрилтэнүүдые хангалга тухай хүсэл оролдолгые ажал ябуулгынгаа гол шухала хэрэг болгохо зэргэтэй. Энэ хэрэгтэ хото городуудай ухаан бодолой болон зохёохы хүдэлмэриин арга боломжонуудые элсүүлхэ шухала гэжэ тоолохо.

Хүдөө нютагые хүгжөөхэ хэрэгтэ ороной арадай ажахын бүхы комплексын хабаадаха шухала байhые үргэнөөр харуулха, ажахы эрхилэлгын элдэб түхэл янзануудые үргэнөөр нэбтэрүүлхэ, таряашанай ажал хүдэлмэриин нэрэ хүндые общество дотор үргэхэ гээшэ шухала гэжэ КПСС-эй XXVIII съезд олониитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй хүдэлмэришэдтэ хандана.

ИВАШКО Владимир Антонович

1932 ондо Полтава хотодо түрэhэн юм. Украинец. 1960 онhоо КПСС-эй гэшүүн. Экономическа эрдэмэй кандидат, доцент. Харьковай горно институт дүүргэhэн.

1957 ондо ажалайнгаа намтар эхилээ hэн. Харьков хотын дээдэ hургуулинуудта багшаар хүдэлөө, институдай парткомой секретаряар hунгагдаhан байна. 1973 онhоо — партиин Харьковска обкомой таhагые даагша, секретарь. 1986 онhоо Украинын Компартиин ЦК-гай секретаряар, 1987 онhоо партиин Днепропетровско обкомой нэгэдэхи секретаряар, 1988 онhоо Украинын Компартиин ЦК-гай хоёрдохи секретаряар хүдэлhэн байна. 1989 оной сентябрьда Украинын Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретаряар hунгагдаа hэн. 1990 оной июньhээ—Украинын ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшээр хүдэлнэ.

1986—1989 онуудта КПСС-эй ЦК-гай гэшүүндэ кандидат байгаа. 1989 оной апрельдэ КПСС-эй ЦК-гай гэшүүнээр hунгагдаа. 1989 оной декабрьда КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн болоо hэн. 1990 оной июлиин 11-дэ КПСС-эй XXVIII съезд дээрэ али нэгэнэйнь шэлэгдэхэ гуримаар КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшоор hунгагдаба.

СССР-эй арадай депутат, СССР-эй Верховно Соведэй гэшүүн юм. Тэрэ гүрэнэй шагналнуудта хүртэнхэй.

ОРЁО БАЙДАЛ ХАРААДА АБТАА

КПСС-эй XXVIII съездын делегадуудта Москва хонходожо, съездын хүдэлмэри тухай тобшохоноор хөөрэжэ үгэхыень гуйбабди.

А. К. Разуваев, Бэшүүрэй совхозой директор:

— Hүүлэй үдэрнүүдэй hонин гэхэдэ, хоёр шухала резолюцинуудые баталан абаабди. Нэрлэбэл, «Мүнөөнэй шатада партиин сэрэгэй политикын гол шэглэлнүүд тухай», «Демократическа эрхэнүүдые хамгаалха, коммунистнуудые харшалха ябадалтай тэмсэхэ». Тиихэдэ КПСС-эй Уставай проект зүбшэн хэлсэгдээ. Тэрэ бүхы коммунистнуудай зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаhан байгаа гээшэ ааб даа. Тэдэнэй hанамжа, дурадхалнууд хараада абтажа, заhагдаад, нэмээгдээд хэблэлдэ гараа гэжэ мэдэнэт. Тиимэhээ мүнөө эндэ партиин дээдын органуудай байгуулалта тухай Уставай проектын параграфууд гол түлэб зүбшэн хэлсэгдээ.

Делегадуудай hанамжа элдэб. Олон хүнүүд КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин тушаалые, Политбюрое үлөөхэ тухай хэлээ. Проект соо хэлэгдэhэн партиин Түрүүлэгшые, Президиум hунгаха дурадхалые дэмжэhэн хүнүүдшье байгаа. Hүүлэй hүүлдэ түрүүшын дурадхал дэмжэгдээ.

Үсэгэлдэр эгээл шухала юумэн болоо гэжэ hананаб. КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариие hунгаабди. Энэ тушаалда 8 хүн дэбжүүлэгдэhэн байгаа. Кемеровскэ областиин партиин Киселевско горкомой нэгэдэхи секретарь Т. Г. Авалианиhаа бэшэниинь булта өөhэдынгөө кандидатурануудые абаа. Тэдэнэр үгэ хэлэхэдээ, дэбжүүлhэн коммунистнуудта hайниие хүргөөд, мүнөө үедэ М. С. Горбачёвhоо ондоо энэ тушаалда байха хүн үгы гээд мэдүүлhэн байна. Эдэ хоёр кандидатурын нюусаар дуугаа үгэхэ бюллетеньдэ оруулагдахадань, М. С. Горбачевой түлөө үгөө hэм.

Г. И. Прокосов, Сэлэнгын районой Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ:

— КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин тушаалда хэниие hунгаха тухай асуудал олоной толгой хүлгүүлээ. Съездын урда тээ минии өөрынгөө округой коммунистнуудтай уулзахада, манай областной партийна конференци дээрэ Генеральна секретариин, Президентын тушаалнуудые нэгэ хүн эзэлхэ ёhогүй гээд хэлэгдэhэн байна. Би өөрөөшье иимэ hанамжатай ерээ hэм. Харин эндэ, съездын хүдэлмэридэ хабаадажа, эндэ боложо байhан хөөрэлдөө, элдэб hанамжа, парти тухай шүүмжэлэл шагнаад, нюдөөрөө хараад, мүнөөнэй байдал ойлгоод байхадаа, энэ шахардуу, орёо үедэ эдэ хоёр тушаалые нэгэ хүн эзэлхэ ёhотой гэhэн бодолдо ерээб. Гансашье би бэшэ, бусадшье делегадууд энээниие ойлгоо гэхэ байнаб. Тиимэhээ М. С. Горбачёвой түлөө дуугаа үгөөб.

Сэхыень хэлэхэдэ, хоёрдохи кандидадые зон мэдэхэгүй байба. Энэ ехэ тушаалда хүдэлхыень мэдэхэгүй хүнэй түлөө дуугаа үгэхэ гээшэ харюусалгагүй хэрэг гээшэ. М. С. Горбачевой түлөө бүхы шахуу делегадууд дуугаа үгөө. Мянга зуун арбаад хүн буруушаагаа. Харин Авалиани 501 дуу абаа.

Үлэhэн үдэрнүүдтэ КПСС-эй Уставые үшөө зүбшэн хэлсэхэ, партиин хүтэлбэрилхы органуудые hунгаха болонобди. КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшые, Түбэй шалгалтын комиссиин түрүүлэгшые, Центральна Комитедые hунгаха болонобди. КПСС-эй ЦК-гай Пленум дээрэ Политбюро, Секретариат hунгагдаха. КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой бүридэлдэ 20—23 хүн байхаар хараалагдана. Тэрэнэй бүридэлдэ Союзна республикануудай Коммунис партинуудай нэгэдэхи секретарьнууд заатагүй оруулагдаха гэжэ хэлсэгдээ. Харин КПСС-эй ЦК-гай хүдэлмэриин гол шэглэлнүүдээр Секретариат байгуулагдаха. Тэрэнэй бүридэлдэ хүдэлмэришэд, таряашад болон интеллигенциин түлөөлэгшэд орохо.

Танай табиhан асуудалда харюусахада, иимэ байна. Аграрна секциин хүдэлмэридэ хабаадаhан бидэнэй дундаhаа Л. Д. Цыбикжапова үгэ хэлээ. Манай делегациhаа үшөө дүрбэн хүн үгэ хэлэхэ гэжэ бэшүүлэгдэнхэй. Теэд хэлэжэ үрдихэгүйнь гээшэ ха. Мүнөөдэр үгэ хэлэлгэ дүүрэхэнь. Съездын хүдэлмэри хойшолуулагдаха.

М. САНДАНОВ бэшэжэ абаба.

Хүндэтэ нэрэ зэргэнүүд

Түмэр замай транспортые хүгжөөхэ талаар габьятай байhанайнь, олон жэлэй туршада оролдосотой hайнаар ажаллаhанайнь түлөө ВСЖД-гэй Улаан-Үдын станциин локомотивна депогой парткомой секретарь Юрий Владимирович **Астраханцевта** Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указаар **«Буряадай АССР-эй транспортын габьяата хүдэлмэрилэгшэ»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдобо.

* * *

Капитальна барилгын талаар габьятай байhанайнь, олон жэлэй туршада оролдосотой hайнаар ажаллаhанайнь түлөө «Улан-Удэтрансстрой» трестын барилга-хабсаралгын 834-дэхи поездын мастер Владимир Дмитриевич **Шевниндэ** Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указаар **«Буряадай АССР-эй габьяата барилгашан»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдобо.

* * *

Багшанарые бэлдэхэ талаар габьятай байhанайнь, олон жэлэй туршада, оролдосотой hайнаар ажаллаhанайнь түлөө Буряадай Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ гүрэнэй багшанарай институдай hуралсалай хүдэлмэриин талаар проректор Авиона Бадмаевна **Цыремпилондо** Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указаар **«Буряадай АССР-эй hургуулинуудай габьяата багша»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдобо.

КПСС-эй XXVIII съезд

ПАРТИЙНА АЖАБАЙДАЛАЙ ГУРИМ ДҮРИМҮҮД

Трибунада — Е. К. Лигачев. Хубилган шэнэдхэлгын асуудалнуудаар минии хараа шугам таанадта мэдээжэ гэжэ тэрэ хэлэбэ. Съездын хүдэлмэриин үедэ тэрэ хубилаагүй, бүри бэхижээ. Минии һанахада, съезд дээрэ элдэб хүсэнүүд нэгэдүүлэгдэнэ. М. С. Горбачевой ЦК-гай Генеральна секретаряар һунгагдаһаниинь энэ талаар жэшээ болоно. Хубилган шэнэдхэлгые бэелүүлхэ, ниитын ажабайдалай бүхы талануудые удаа дараалан, хэлбэришэгүйгөөр шатаһаа шата хүрэтэр хубилгаха ёһотой гэжэ би тоолодогби. Социализмын хараа шугам баримталдаг хүсэнүүдые нэгэдүүлхэ хэрэгтэй гэжэ тэрэ хэлэбэ. Илангаяа кадрнуудай залгамжалагдан табигдаха тухай бодохо хэрэгтэй гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. Парти иимэ гуримаар хүдэлдэг байхадаа, алдуу эндүү хэдэггүй һэн гэжэ тэрэ батална. Үмсын зөөриие эрид буруушаанаб гэжэ тэрэ баһал мэдүүлээ. 70 жэл соо ажабайдалай өөрын ёһо заншалнуудые байгуулаа ха юмбибди, үмсын зөөрөөр яаба гээшэбибди гэжэ тэрэ хэлээ.

Е. К. Лигачев асуудалнуудта харюусаба.

Кандидатурануудай түлөөр үгэ хэлэлгэн болонгүй, нюусаар дуугаа үгэлгын списогтэ А. С. Дудыревай, В. А. Ивашкын, Е. К. Лигачевой фамилинууд оруулагдаба.

Үдэшын заседаниие нээхэ зууроо, партийна хуралдаанай хүдэлмэриие пятницада заатагүй түгэсхэхые бүлэг делегадууд дурадхаба гээд түрүүлэгшээр һуугша **М. С. Горбачев** мэдээсэбэ. Энээнэй тулада бүри шангаар хүдэлхэ хэрэгтэй, съездын дэмжэһэн ушартал иигэжэ хүдэлжэ болохо гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Һанал бодолнуудые халан абаһанай һүүлдэ делегацинуудай совет КПСС-эй Центральна хиналтын комиссиин түрүүлэгшын тушаалда КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүндэ кандидат, КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи Партийна Хиналтын комитедэй түрүүлэгшэ байһан Б. К. Пугын кандидатурые дурадхаа гэжэ Генеральна секретарь делегадуудта мэдээсэбэ.

«Северовостокуголь» нэгэдэлэй «Кадыкчанская» шахтын участогай начальнигай орлогшо В. Д. Блудовай, КПСС-эй ЦК-гай секретарь Ю. А. Манаенковай, Украинын Компартиин Запорожско горкомой нэгэдэхи секретарь П. М. Ванадай кандидатурануудые КПСС-эй Центральна Хиналтын комиссиин түрүүлэгшын тушаалда делегадууд дэбжүүлһэн байгаа. Москвагай Холын радио холбооной эрдэм-шэнжэлэлгын институдай парткомой секретарь В. А. Прохоров өөрынгөө кандидатурые дурадхаба.

Парти соохи сэдьхэл бодолой-этическэ байдал һайжаруулгада хубитаяа оруулха хүсэлтэйгөөр кандидатураяа дэбжүүлээ һэм гэжэ **В. А. Прохоров** хэлэбэ. Тэрэнэй һанамжаар, Центральна Хиналтын комисси парти доторой демократиин асуудалнуудые эрхилхэ ёһотой.

Партида ушарһан дутуу дунданууд партийна хиналтадашье байгаа гэжэ **Б. К. Пуго** тэмдэглэбэ. Тон ажахын асуудалнууд дээрэ ехээр хүдэлдэг байгаабди. Заримдаа партийна хиналтын хүдэлмэриие арадай хиналтын хүдэлмэриһөө илгахань хүшэр байгша һэн. Зарим тэды хүдэлмэри хэгдэһэн байха, мүнөө зүб замаар дабшанабди. Партийна организацинуудай ажал ябуулгада сэхэ хабаатай асуудалнуудаар урдынхиһаа һуларгүй ехээр хүдэлдэг болонхойбди. Партида бии болоһон бүхы һанамжануудые сэгнэхые оролдоно гээшэбди.

Коммунистнуудые хашаха һэдэлгэнүүдтэ, тобшолон хэлэбэл, СССР-эй арадай депутат майор Лопатинтай болоһон ушарта Партийна Хиналтын комитедэй гэзгэдэжэ харюусаһан тушаа хэлэхэдээ, бүри эртын шатануудта коммунистнуудые хамгаалха хэрэгтэй гэжэ онсолон зааба. Урдань толгойлдог байһан Латвиин Компартида тохёолдоһон хүшэр хүндэ байдалай түлөө зэмэтэй байһанаа тэрэ мэдэрээ.

КПСС-эй ЦК-гай хүсэндөө байһан заабариин ёһоор, кандидатурануудые зүбшэн хэлсэлгын болоогүй дээрэһээ, кандидатураяа болюулха арга кандидадуудта байгаагүй гэжэ забһарлалгын үедэ хэдэн делегадууд анхаралаа хандуулаа гэжэ түрүүлэгшээр һуугша мэдээсэбэ. Тиимэһээ нюусаар дуугаа үгэлгын списогтэ кандидатурые оруулха тухай асуудалые ами амяарнь шиидхэхэ хэрэгтэй.

В. А. Ивашкын кандидатураар дуугаа үгэлгые хойшолуулхые Украинын бүлэг делегадууд дурадхаһан байгаа. Юуб гэбэл, тэрэнэй толгойлдог УССР-эй Верховно Соведэй зохихо шиидхэбэриие хүлеэхэ хэрэгтэй гэжэ тэдэ тоолоно. Энэ асуудал зүбшэн хэлсэгдэнхэй гэжэ түрүүлэгшээр һуугша мэдээсэбэ. Е. К. Лигачевой кандидатурые болюулха гэһэн дурадхал элдэб регионуудай зарим делегадуудһаа орожо, энээнэй түлөө дуугаа үгэһэн байгаа. Тэрэниие списогтэ оруулхагүй шиидхэбэри абтаа.

Гэбэшье хэдэн делегадуудай дурадхалаар заабариин тус пунктые сахиха тухай асуудал дуугаа үгэлгэдэ табигдаба. Ехэ хуушарһан документын энэ зүйлые баримталхагүй гэжэ олонхи хүнүүд хэлээ. Тиигэжэ Е. К. Лигачев списогтэ үлээгдээ.

КПСС-эй Центральна Хиналтын комиссиин түрүүлэгшын тушаалда нюусаар дуугаа үгэлгын списогтэ В. А. Прохоровой болон Б. К. Пугын кандидатуранууд оруулагдаа.

Программна мэдүүлгын талаар комиссиһаа **В. А. Медведевтэ** үгэ үгтэбэ. Энээнэй урда тээ хэлэгдэһэн 400-гаад ажаглалтанууд болон дурадхалнуудта документые зүбшэн хэлсэхэ үедэ 363 ажаглалтанууд, дурадхалнууд нэмэжэ ороо гэжэ тэрэ мэдээсэбэ. Тэдэнэр бултадаа хаража үзэгдэһэн, 41-ниинь мэдүүлгын проектдэ оруулагдаһан байна.

Зүбшэн хэлсэлгэ жэгдэ бэшээр үнгэрөө. Зарим заһабаринууд тушаа ондо ондоо хараа бодолнууд хэлэгдэһэн, арсалдаанууд гараһан байгаа. Бүхы асуудалнуудые зүбшэн хэлсэжэ, проектые бүхы дээрэнь баталан абаха дурадхалай ороод байхада «бэеэ даанхай гүрэнүүдэй холбоон» гэһэн найруулгада хабаатай ёһотой үгэ буляалдаан эхилһэн байна. Делегат **В. А. Алкснисай** һанамжаар, энэнь манай гүрэнэй федеративна байгуулалтаһаа арсажа, конфедеративна байгуулгада шэлжэн орохо удхатай. М. С. Горбачев үгэ буляалдаанда оролсоходоо, энэ найруулга хадаа манай олон үндэһэ яһатанай гүрэнэй ленинскэ ойлгомжодо бусаха арга олгоно гэжэ тэмдэглэбэ.

Удаань «Энэрхы ёһото, демократическа социализм тээшэ» гэһэн документ бүхы дээрээ баталан абтаа.

КПСС-эй шэнэ Программын баталан абтаха болотор XXVIII съездын Программна мэдүүлгые хүтэлбэри болгохые бүхы коммунистнуудые уялгалһан тогтоол баталан абтаа.

Москвагай 26 коммунистнуудһаа ороһон мэдүүлгэ тухай президиум съездэдэ мэдээсэбэ. Үглөөнэй заседани дээрэ делегат В. Н. Лысенкын хэлэһэн мэдүүлгэ һандаргаһан шэнжэтэй, съездын хүдэлмэридэ тодхор татана гэжэ КПСС-эй Московско городской организациин делегадууд тоолоно.

Забһарлалгын һүүлээр КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшые ба КПСС-эй Центральна Хиналтын комиссиин түрүүлэгшые һунгаха гуримтай тоололгын комиссиин түрүүлэгшэ делегадуудые танилсуулба. Дуугаа үгэлгын дүнгүүд июлиин 12-то съездын үглөөнэй заседани дээрэ соносхогдоо.

Урда үдэшэниинь партиин хүтэлбэрилхы зургаануудта үнгэргэгдэһэн һунгалтын дүнгүүдые съездын тоололгын комиссиин түрүүлэгшэ **И. Н. Тутеволь** июлиин 12-ой үглөөнэй заседани дээрэ соносхон уншаба.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшоор, КПСС-эй ЦК-гай гэшүүнээр **Ивашко Владимир Антонович** һунгагдаа гэжэ тэрэ мэдээсэбэ.

Һунгалтын талаар нюусаар дуугаа үгэлгын бюллетеньдэ А. С. Дудыревай, В. А. Ивашкын, Е. К. Лигачевой кандидатуранууд оруулагдаһан байгаа. А. С. Дудыревай түлөө — 150, буруушаажа — 4268; В. А. Ивашкын түлөө — 3109, буруушаажа — 1309; Е. К. Лигачевой түлөө — 776, буруушаажа — 3642 хүн дуугаа үгэһэн байба.

КПСС-эй Центральна Хиналтын комиссиин түрүүлэгшээр, ЦКК-гай Президиумэй гэшүүнээр **Пуго** Борис Карлович һунгагдаба. В. А. Прохоровой болон Б. К. Пугын кандидатуранууд энэ тушаалда дэбжүүлэгдэжэ, нюусаар дуугаа үгэлгын бюллетеньдэ оруулагдаа һэн. Прохоровой түлөө — 302, буруушаажа — 4131; Б. К. Пугын түлөө — 3959, буруушаажа — 474 хүн дуугаа үгэһэн байбэ.

Съездын регламенттай ба зүблэхэ зүйлтэй зохилдуулан, делегадууд КПСС-эй Уставай проект тухай асуудалые хаража үзэлгые үргэлжэлүүлбэ. Уставай проектын талаар комиссиһаа мэдээсэл хэхын тула **М. С. Горбачёвто** үгэ үгтэһэн байгаа.

Партиин XXVIII съездын документнүүдэй дунда КПСС-эй Устав шухала һуури эзэлнэ гэжэ комисси, бишье баһа тоолоноб гэжэ тэрэ хэлэбэ. Шэнэ Уставай проект удаан саг соо бэлдэгдээ гэжэ мэдэнэт. Гурбанһаа үлүүтэй һарын саада тээ бүгэдэ арадай зүбшэн хэлсэхын тула тус проект хэблэлдэ толилогдожо, һонин үгэ буляалдаа үүсхээ һэн.

Тус проектээр 200 мянга гаран дурадхалнууд, мүн тэрэшэлэн али нэгэнэйнь шэлэгдэхээр Уставай 50 гаран проект КПСС-эй ЦК-да ороо гэжэ һануулхамни. КПСС-тэхи демократическа, марксистска платформонуудһаа, мүн бусад бүлэгүүдһээ манай партиие ондоо болгохо замууд тухай элдэб һанамжануудые элирхэйлһэн проектнүүд тэдэнэй тоодо бии һэн.

Съездын байгуулһан комисси энэ ехэ материал дээрэ хүдэлөө гээшэ. Июлиин 9-дэ партиин Уставай проектые үндэһэн болгон съезд баталаа һэн гэжэ таанад һанана бэзэт. Энэнь үе сагай эрилтэнүүдтэ проектын таараха, партиие шэнэдхэхэ зорилгонуудые шиидхэлгэдэ шэглүүлэгдэнхэй байһыень батадхана гэжэ комисси тоолоно.

Партиин эмхидхэлэй, ажал хэхэ арга шадабариин дээшэлжэ байһан ябадалтай демократиие үргэнөөр холбохо, парти доторой харилсаануудые хубилган шэнэдхэхэ ёһотой гэжэ олонхи коммунистнууд тоолоно гэжэ комисси ойлгожо абаа. Хүсэтэй, нягтаран нэгэдэнги организаци хэзээ хэзээнэйхиһээ үлүүгээр манда хэрэгтэй болонхой. Бүхы юумые үлүү ехээр бэлдэхэ, хорихо ябадалһаа арсахые, партиин гэшүүдэй бэеэ даагаад зохёохы ёһоор хүдэлхын, шэнэ политическэ бодомжо бэелүүлхын, бодото хэрэгүүдые зоримгойгоор бэелүүлхын тула үргэн ехэ арга боломжонуудые байгуулхые коммунистнууд эрид шууд эрилтэ табина. Уставай проектын гол шэглэл имагтал иимэ юм.

Комиссида хэгдэһэн зарим шухала тобшолнууд дээрэ М. С. Горбачев тогтожо хэлэбэ. Ниитэ хүн түрэлтэнэй үнэтэ шухаг зүйлнүүд ба коммунис нангин зорилгонуудта үндэһэлэн, орон дотороо энэрхы ёһото демократическа социализм байгуулха зорилго табидаг политическэ эмхи болохо КПСС-ые Устав тодорхойлхо зэргэтэй гэжэ бидэ тоолонобди гээд тэрэ мэдүүлээ. Хүдэлмэришэн ангиин, таряашадай, интеллигенциин, мүн социалис хараа шугам баримталдаг бусад социальна бүлэгүүдэй аша туһые элирхэйлэн хамгаалдаг, манай олон үндэһэ яһатанай гүрэнэй, общестын эрхэтэдэй эбтэй зэтэй ба бата нэгэдэл түйладаг парти тухай хэлэгдэнэ.

Демократическа централизм тухай асуудал. Партийна ажабайдалда демократи үргэнөөр үргэдхэлгэ централизмтай ба журамтай наринаар тааралдуулагдаха ёһотой. Партиин үгэ буляалдаанай клуб болохогүйн, политическэ эдэбхитэй ябуулгануудые бэелүүлхэ арга шадабарияа алдахагүйн тула энэнь хэрэгтэй. Комисси тус асуудалые зүбшэн хэлсэһэн байгаа. Ондо ондоо һанамжанууд хэлэгдэһэн байха.

Демократизмые, организацинуудай һайн дуранай ажал ябуулгые ба партийна олониитын засагые зохилдуулха диалектикые партийна Устав соо зүбөөр харуулаабди гэжэ олонхи хүнүүд тоолоно. Тиимэ юумэ һаань, юумые өөрынь нэрээр нэрлэхэ ёһотой. Үнн удаан сагта партийна ажабайдалда үзэгдэдэг байһан албан хойрог юумые үлүүсэ ехээр эмхидхэхэ ябадалые далдалхын тула хэрэглэгдэдэг байһан «демократическа централизм» гэһэн үгые хаяһанай хэрэггүй.

Комиссида зүбшэн хэлсэгдэһэн партийна журамай асуудалда ондо ондоо хандасанууд тухай тусгаар хэлэхэ хэрэгтэй. Нэн түрүүн партийна шиидхэбэринүүдые дүүргэлгын арга оньһо тухай хэлэгдэнэ. Зүбшэн хэлсэлгын эсэстэ бүгэдэндэ таараха хараа шугам олдоо гэжэ һананабди. Иимэ найруулга бэшэһэн байнабди: «Бэлдэлгын шатада партийна комитедүүдэй ба тэдэнэй бюронуудай шиидхэбэринүүд зохихо партийна организацинуудта зүбшэн хэлсэгдэдэг, һайшаан дэмжэгдэһэн ушарта, заабол дүүргэгдэдэг».

Партиин байгуулалтын федеративна ёһо гуримда шэлжэн оролгын арга боломжонууд тухай дурадхалнуудые комисси баһал наринаар хаража үзэһэн байгаа. Ниитэ Программатай ба Уставтай ниитэ нэгэн КПСС байха ёһотой гэжэ бидэ батаар тоолонобди. Гэхэтэй хамта союзна республикын компарти бүхэн өөрөө өөрыгөө мэдэхэ, дүүрэн эрхэтэй байха, ниитэ партийна зорилгонуудые шиидхэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадаха ёһотой гэжэ бидэ тоолонобди.

Бүхы союзна республикануудай компартинуудай эдэбхитэйгээр хүдэлдэг ниитэ нэгэн КПСС лэ манай олон үндэһэ яһатанай гүрэндэ — шэнэ, зохёогдожо байһан союзна договорой үндэһэ һуури дээрэ хүдэлхэ бэеэ даанхай социалис гүрэнүүдэй холбоондо үнэхөөрөө нэгэдүүлхы политическэ хүсэн болохо аргатай гэжэ бидэ этигэнэбди.

КПСС-эй гэшүүн байлга тухай Уставай дүримүүдээр элдэб ондоо һанамжанууд хэлэгдэһэн байгаа. КПСС-эй гэшүүдэй эрхэнүүд ба уялгануудые тоолоһоной хэрэггүй гэжэ комиссиин зарим гэшүүд дурадхаа. Нүгөөдүүлынь тэдээндэ нэмэлтэ хэхэ, үргэдхэхэ ёһотой гэжэ хэлээ. Партиин программна зорилгонуудта зүришэдэг бэшэ, платформо баримталдаг бусад коммунистнуудтай КПСС-эй гэшүүн нэгэдэхэ эрхэтэй гэжэ зааха ёһотой гэжэ тоологдоо.

Устав соо партиин гэшүүнэй эгээл ехэ эрхэнүүд ба уялганууд зааха ёһотой гэжэ комиссиин олонхи гэшүүд, тэрэ тоодо бишье һанамжалнабди. Бултыень тоолохын аргагүйшье һаань, Уставай проект соо тэдэнэр яһала дүүрэнээр ба тодорхойгоор найруулагдаа гэжэ һанагдана.

Ехэ бүлэг коммунистнуудта хабаатай үшөө нэгэ нэмэлтэ комисси үсэглэдэр үдэшэ хаража үзөөд, Уставай проектдэ оруулаа гээшэ. Дүрбэдэхи параграфай һүүлдэ иигэжэ бэшэхэ гэжэ дурадхагдана: «Хэрбээ партиин гэшүүнэй элүүр энхын байдалаар гү, али наһатай болоһон дээрэһээ партийна ажабайдалда дүүрэн хэмжээгээр хабаадаха аргагүй һаань, тэрэнэй мэдүүлгын үндэһөөр партийна эхин организаци саг үргэлжын хүдэлмэриһөөнь гү, али гэшүүнэй түлбэри түлэлгэһөө тэрэниие сүлөөлхэ эрхэтэй». Эдэ бүгэдэ партийна ёһоной нүхэсэлэй гуримаар шиидхэгдэхэ ааб даа.

Референдумүүдые үнгэргэхэ арга оньһые Устав соо гү, али партида референдумүүд болон үгэ буляалдаануудые үнгэргэхэ тухай дүримүүд соо гү тодорхойлхо тушаа олон ондоо һанамжанууд зүбшэн хэлсэлгын үедэ гараһан байгаа. Тусхай дүрим соо энээниие харуулбал зүйтэй, гэжэ комиссиин олонхи гэшүүд тоолоно. Манай Уставта үлүү зүйлнүүд болон заабаринуудые оруулһанай хэрэггүй гэжэ һанагдана.

Уставай проект соо партийна эхин организацинуудта онсо һуури олгогдоно гэжэ ойлгобо бэзэт гээд үгэ хэлэгшэ зааба. Түрүүшынхеэ нормативна үндэһэ һуури дээрэ өөһэдөө өөһэдыгөө мэдэхэ, эдэбхи үүсхэл гаргаха ябадал лаб батадхагдана. Манай эхин үүргэ нэгэдэлнүүдэй ажабайдалые үлүүсэ шанга журамтай болгохо зүйлнүүдые Уставта оруулхагүй гэжэ комисси али болоходоо оролдоһон байха юм.

Партиин гэшүүн хоёрһоо үлүү партийна комитедүүдтэ гү, али хиналтын комиссинуудта байха аргагүй гэһэн дүримые комиссиин гэшүүдэй проектдэ оруулһые ажаглаа ёһотойт. Коммунистын эрхэнүүдые иигэжэ хизаарлаха ябадалые олон нүхэд буруушаагаа гэжэ хэлэхэ зэргэтэйб. Энэнь нютагуудтахи манай партийна эдэбхитэдые хүшэр хүндэ байдалда оруулха, дээдын партийна органууд тээшэ дабшахадань нэрэ хүндэтэй олохон коммунистнуудта ехэ һаалта тохёолдуулха гэжэ тэдэнэр тоолоно. Эдэ баримтануудынь зүйтэй гэжэ һанагдана. Магад, заагдаһан зүйлые Уставһаа гаргаха байгаа гүбди. Делегадууд энээн тухай һайса бодожо үзэг лэ. Иимэ ондоо арга боломжошье байха. Хэрбээ коммунист дээдын зургаанда һунгагдаа һаа, ямар зургаанһаа гаража, ондоо ямар хоёр зургаанда үлэхэб гэжэ тодорхойлхо зэргэтэй. Соведүүдтэ иимэ гурим бии ха юм.

Партиин парламентска ажал ябуулгын асуудалнуудаар Уставай зүйлнүүдые комисси бүхы талаһаань зүбшэн хэлсэһэн байгаа. Арадай депутадуудай Соведүүдтэ партийна бүлэгүүдэй үүргэдэ онсо анхарал хандуулагдаа һэн. Мүнөө тэдэниие коммунистнуудай можо гэжэшье нэрлэжэ болохо. Һунгагшадай захилнуудые бэелүүлхэ талаар коммунистнууд-депутадуудай эдэбхитэйгээр, бэеэ даагаад хүдэлхын тула Уставаар эрхэ нүхэсэлнүүд хангагдаха зэргэтэй гэжэ комиссиин гэшүүд хэлэһэн байна.

СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэхи КПСС-эй организацинууд тухай бүлэг Устав соо үлөөхэ хэрэгтэй гэжэ комиссиин гэшүүдэй олонхинь тоолоно. Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй, мүн тэдэнэй партийна организацинуудай делегадуудай хабаадалгатай үргэн үгэ буляалдаан болоһон байгаа. Армида партиие үгы болгохо гээшые бидэ буруушаанабди, армиин ба флодой коллективүүдтэ партийна хүдэлмэриин гол ёһо гуримуудые Устав соо батадхаха шухала гэжэ тоолонобди. Энээнһээ хойшо Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэ имагтал партийна эхин организацинууд ба һунгагдадаг партийна зургаанууд партийна хүдэлмэриие ябуулха болоно. Энэмнай тон шухала. Мүнөө болотор бидэнэй хүтэлбэрилдэг байһан сэрэгэй-политическэ зургаанууд тухай хэлэхэ болоо һаа, тэдэмнай гарнизонуудта сэрэгэй алба хаагшадай, тэдэнэрэй гэр бүлэнэрэй дунда патриотическа, хүмүүжүүлгын, социально-соёлой хүдэлмэри ябуулдаг гүрэнэй байгуулалтануудай нэгэ хубинь болохо байна.

Гэшүүдэй партийна түлбэриин шкалае комисси наринаар хаража үзөөд, иимэ шкала баталан абахые дурадхана: 70 түхэриг хүрэтэр сарын доходтой байхада — 10 мүнгэн, 71—100 түхэригэй — 20 мүнгэн, 101—150 түхэригэй — 30 мүнгэн, 151—250 түхэригэй — 1 процент, 251—700 түхэригэй — 2 процент, 700 түхэригһөө дээшэ — 2,5 процент.

Комиссиин хүдэлмэриин гол дүнгүүд иимэ гээшэ. КПСС-эй Уставай проектые танай үзэмжэдэ табиба гээшэбди. Анхаралтайгаар, ехэ харюусалгатайгаар хаража үзэхые гүйнабди, юуб гэбэл, демократи үргэдхэлгын ба шэнэдхэлгын замаар манай партиин бүхы хүгжэлтэнь үндэһэ табижа үгэһэн тус документһээ ехэтэ дулдыдаха ха юм.

Съезд Уставай проектые зүбшэн хэлсэжэ эхилээ. Хүдэлмэриин гурим тухай хэлэхэдээ, зал болон президиумэй хоорондо «хэлсээ баталжа», энэ шухала партийна документын оролто хубиие ба 35 параграфые зүбшэн хэлсэжэ баталхые түрүүлэгшээр һуугша дурадхаба, (Тэрэнэй дүрбэниинь энээнэй урда тээ баталагдаа һэн). Хүнүүдэй хэлэһэнэй ёһоор, юумые баталан абахагүй гэжэ шиидхэгдээ. Юуб гэбэл, бэшэжэ үгтэһэн бүхы ажаглалтанууд болон нэмэлтэнүүдые комисси дүрбэ дахин хаража үзэһэн ха юм.

Делегадуудай дурадхалаар В. А. Ивашко, Б. К. Пуго гэгшэд президиумдэ нэмэжэ һунгагдаба.

Шахтёрнуудай нютагуудтахи байдал тухай мэдээсэхэ гүйлтэ съездын президиумдэ ороһон байна.

Н. И. Рыжковто үгэ үгтэбэ. Би, манай һанахада, үнэн сэхэ мэдээсэл хэхэмни. Орон дотор үсэглэдэр юун болооб гэжэ сэгнэхэ арга боломжо мэдээсэл олгохо бэзэ гэжэ тэрэ хэлэбэ. Шулуун нүүрһэ малтан абадаг һалбариин 655 предприятинуудай 276-ниинь бүһалгаанда хабаадаһан байна. Тэрэ тоодо 230-ниинь сүүдхын туршада, 46-ниинь хоёрһоо эхилээд 12 час болотор хүдэлмэреэ зогсоогоо юм.

Донецкэ, Кузнецкэ, Печорско шулуун нүүрһэнэй бассейнүүдтэ эгээл эдэбхитэй байгаа, эндэ шулуун нүүрһэ малталгые зогсоолон, уурхайнуудта болон городуудта митингнүүд болоһон байна. Жэшээнь, Кузбассай шулуун нүүрһэ абадаг зуун предприятинуудай 57 уурхайн хүдэлмэришэд бүһалгаанда хабаадаа юм. Тэдэнэй 27 уурхайда сүүдхын туршада хүдэлмэри хэгдээгүй. Кемеровскэ областиин 17 городто митингнүүд болоо, эндэ 31,5 мянган шахтёрнууд хабаадаа.

Донецкэ областиин 127 уурхайн 41-нь сүүдхын туршада хүдэлгэгдөөгүй. Гадна 26 уурхайда шулуун нүүрһэ абалга зогсоогдоһон байха юм. Ондо ондоо халаанда хүдэлхэ 20 мянган горнягууд ажаллаагүй. Донецкдэ, Енакиевада, Макеевкэдэ, Красноармейскдэ, Горездэ ба бусад хотонуудта митингнүүд үнгэргэгдөө.

Луганска областиин 97 уурхайн 56-нь бүһалгаанда хабаадаа. Ростовско областиин 70 уурхайн 43-нь, Печорско шулуун нүүрһэнэй бассейндэ 18 уурхайн 14-нь бүһалгаанда хабаадаһан байна. Тэрэ тоодо Воркутада — 12 уурхай, Инт хотодо — 2 уурхай. Городской митингнүүд үнгэргэгдэжэ, табигдаһан политическэ эрилтэнүүдэй бүхы пунктнуудаар резолюцинууд абтаа юм. Воркутада үнгэргэгдэһэн митингын үедэ КПСС-эй партийна билетүүдые тушааха ябуулга хэгдээ, теэд гурбан хүн лэ билетээ тушааба.

Шахтёрнуудые дэмжэжэ, Норильска горно-металлургическа концерныш (юһэн рудниин долоониинь) горнягууд, «Эстонсланец» үйлэдбэриин нэгэдэлэй «Эстония» шахта, Кемеровскэ областиин промышленностиин һалбаринуудай табан предприяти (мянгаад хүн), бусад предприятинууд бүһалгаанда хабаадаба.

Митингнүүд правительствын, партиин урдаһаа шэглүүлэгдэһэн удхатай байгаа гэжэ Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ хэлэбэ. Гэхэтэй хамта экстремис ба бусад ушарнууд бүһалгаанда хабаадагшадай зүгһөө үзэгдөөгүй.

Бүһалгаанда хабаадагшадай эрилтэнүүдэй дүүргэгдээгүй һаа, социально-политическэ байдал хурсадажа, 1990 оной сентябриин 1-дэ бүһалгаа үүдхэхэ тухай, энээниие СССР-эй бүхы ажалшадай дэмжэхыень уряалһан резолюци Днепропетровско областиин Павлоград хотодо болоһон митинг дээрэ харагдаа.

Найман часта (би үглөөнэй найман часта мэдээсэнэб) Волынска, Львовско, Кировоградска областьнуудһаа, эндэ сүүдхын болзор үглөөнэй юһэн часта гүйсэхэ юм, бэшэндэчь ороной шулуун нүүрһэнэй бассейнүүдтэ бүһалганууд болюулагдаһан байна гэжэ Н. И. Рыжков мэдээсэбэ.

Мүнөө ямар нэгэн тобшолол хэхэнь эртэ, правительствын ба партиин талаар һайнзар шалган тододхохо хэрэгтэй гэжэ тэрэ тоолоно.

Хэгдэһэн мэдээсэлые съезд мэдээндэ абаба.

Съезд дахинаа Уставай проектые зүбшэлгые эхилбэ. Зүбшэлгэ тон нарин нягтаар үнгэрбэ, тиин эндэ гансашье редакционно заһабаряар лэ дүүрээгүй. Комиссиин түрүүлэгшэ М. С. Горбачев олон дахин тайлбарилан тодорхойлхо ушартай болоо.

Союзна республикануудай компартинуудай бэеэ даанхай байдал, партиин федеративна байгуулалта тухай үндэһэ гурим тушаа Уставай проектын дүрим онсо анхарал татаба. Энээниие ойлгожо болохо ха юм — хэдыдэ КПСС нэгэн парти байжа шадахаяа болихоб гэжэ хэлэгдэнэ бшуу. 22-дохи параграф тухай үшөө дахин бодожо үзэхыень комиссида даалгагдаба. Бусадшье параграфуудаар дурадхалнууд бэшэгдэжэ, комиссида дамжуулагдаха юм.

Хэдэн часай туршада үгэ буляалдаһанай үдэр проект зүбшэлгые съезд хойшолуулба. Июлиин 13-да Устав баталагдаха байна.

Мэдээсэл хэхыень **М. С. Горбачёвто** үгэ үгтэбэ. Июлиин 11-дэ НКАО-гой газар дайда дээрэ армян боевигууд харгыда ябаһан автоколонные байлгажа, буудаһан байна гээд тэрэ мэдээсэбэ. Гурбан хүн алуулаа, 24 хүн шархатаа, тэрэ тоодо дотоодын сэрэгэй 4 сэрэгшэ бии. Шархатагшадай гурбаниинь тон хүндэ байдалтай. Добтологшод булта хорогдоо. Буудалдаанай болоһон газарта гранатанууд, радиостанцинууд, тэһэлдэг зүйлнүүд олдоо.

Армян национальна эмхинүүдэй буу зэбсэгые хурааха, иимэ ушарнуудые сараха талаар эрид шууд хэмжээнүүдые абаха, зоргондоо ошолгые, хуули сахихагүй ябадалые, шуһа адхалгые болюулха эрилтэ ороной хүтэлбэридэ, СССР-эй Президентдэ табина гээд М. С. Горбачёв үгэеэ үргэлжэлүүлнэ. Конституцида таарахагүй зээрхэг түримхэй ябуулгануудта политическэ сэгнэлтэ съезд үгэхэ ёһотой гээд делегадууд тоолоно.

Бидэ энэ дураа гуталгые хубаалданабди, энэ нютагтахи байдалай һайжарха хэрэгтэ тойбо татаха һэдэлгэнүүдые эрид буруушаанабди гэжэ Генеральна секретарь хэлэбэ. Гай тодхорто нэрбэгдэгшэдтэ, тэдэнэй бүлэнүүдтэ шаналалаа мэдүүлнэбди. Хоёр республикын хүтэлбэрилэгшэдтэй хамта эндэхи байдалые хэмдэнь оруулхын түлөө эдэ үдэрнүүдтэ шэнэ алхамууд хэгдэнэ.

Делегадуудай микрофоноор хэлэһэн ажаглалта болон заһабаринуудые хаража үзэһэнэй удаа съезд «Гэгээрэлэй, эрдэмэй болон соёлой талаар КПСС-эй политика тухай» резолюци баталан абаа.

Съездын зүблэхэ зүйлэй удаадахи асуудалые хаража үзэлгэ — партиин Центральна Комитедые һунгалга съезд эхилбэ. Энэ асуудалаар **М. С. Горбачев** үгэ хэлээ. Делегацинуудай түлөөлэгшэдэй соведэй заседани дээрэ зүбшэгдэһэн, дэмжэгдэһэн партиин түбэй органуудые байгуулха гол ёһонууд тухай тэрэ хэлэжэ үгөө.

Жэшээнь, Центральна Комитедые һунгахада союзна республикануудай компартинуудта, крайкомуудта, обкомуудта табанһаа доошо бэшэ һуури үгтэхэ. Эндэ союзна республикануудай компартинуудай хизаарай, областной парторганизацинуудай мүн автономито областьнуудай коммунистнуудай тоо хараада абтаха байна. Зуун мянган коммунистһаа нэгэ түлөөлэгшэ һунгагдаха. Иигэжэ КПСС-эй ЦК-да партийна организацинуудһаа бүхыдөө 311 хүн һунгагдаха болоно.

Тэрэшэлэн түбэй органуудай хүдэлмэрилэгшэдһөө соёлой, эрдэмэй ажал ябуулагшадһаа, партийна организацинуудтаа нэрэ хүндэтэй хүдэлмэришэдһөө, партийна эхин организацинуудай секретарьнарһаа бүридэһэн 85 хүнэй гол список табихаар мүн лэ дурадхагдаа.

Иигэжэ ЦК-да бүхыдөө 396 хүниие һунгахаар дурадхагдаба. КПСС-эй ЦК-гай гэшүүдээр һунгагдаһан Генеральна секретариие, тэрэнэй орлогшые тоолоходо, 398 хүн болоно.

Удаань Централь
тын комиссие һун
М. С. Горбачев хэлэ
рэ баһал союзна ре
нуудай компартинуу
заарай, областной
низацинуудһаа түл
ёһо гуримаар һунгагд
той гээд тэмдэглээ.

Арсаха хүн бии
асуудал М. С. Горба
ба.

Микрофондо Б.
дүтэлбэ. РСФСР-эй
Соведэй Түрүүлэгш
гагдаад, «Россин
урда аргагүй ехэ ха
тай байһанаа» дурда
ствын олон партита
байһые хараада абаж
эй зэргэһээ гараха
ри абаһан тухайгаа
Республикын хуулита
толгойлогшо байһан
дүүдэй ажал ябуула
урэтэйгөөр нүлөөлхэ
байхын тула арадай,
дүүрэн эрхэтэй түлөө
хүсэл, һунгалтын үе
уялгаяа дүүргэхэ ёһ
бэ. Республикын бүх
нуудтай, ниитын-по
эмхинүүдтэй хамта
бэлэмби.

Республикын Верх
водэй Түрүүлэгшэ
һоо залһаа гараха
шэ сэхэ ошобо.

Түрүүлэгшээр һу
мэдүүлгэ мэдээнда
Б. Н. Ельцинэй манда
хаха асуудал съезды
тна комиссида хара
ень дурадхаба.

Дурадхагдаһан
рануудые зүбшэн
хурсаар, зарим уша
гүйгөөршье үнгэрэ
нэгэн ЦК-гай гэшүү
дадуудые ямаршье
баримтагүйгөөр
хардаха һэдэлгэ гар
ниие съезд буруушаа

Зүбшэн хэлсэлг
Центральна Комитет
министерство болон
гаануудаа түлөөлэгш
дэн хүн сооһоо шэл
гаха арга бии гээд
лэгдээ. Энээниие
шөөгөө.

Съездын айлшан,
партийна дээдэ
ректор **В. Н. Шос**
Центральна Комитед
дадаар тэрэниие д
ушарые политическ
крест соносхохын т
лэбэ. Би, «Демок
платформын» талаа
хүдэлдэг хүнүүд,
ерэхэдээ тэрэ ман
тиие демократич
лаар шэнэлхэ эрид
болохо гэжэ найд
бди; Документнүүд
жэ, өөһэдынгөө дур
лэһэн байнабди. Те
этигэл харюулагдаба

Тэрэ өөрынгөө нэг
тай коммунистнууд
КПСС-ые хубаажа,
тическа парламентс
байгуулха тухай мэд
Саашань үгэеэ үргэл
дэз КПСС-эй зэргэ
нэгээрээ гарахагүйн
ледүүдээ тушаангүй
ческэ, экономическ
хидхэлэй талаар б
хай «Демократичес
формодо» орохые
уряалнабди гээ.

Зал соо эхилһэн
бахые оролдожо
КПСС-эй зэргэдэ ү
най тала баригшад
тэрэнэй нэгэ һанал
но, хойшодоо общес
нэлхэдэ туһалха хүн
харана гэбэ.

Ставрополиин деле
Столбовский МВПШ
торые эрид шууд ш
В. Н. Шостаковскиин
партиин энэ талые
бүхыдөө дэмжэнэг
«Демплатформын» т
Г. Г. Гусев мэдүүлб
олонхинь съездын д
удаа шиидхэбэри абаа
хэлэгдэһэн мэдүүлгэ
раа табиһан дел
эрхэ түлөөлэлгэнүүдые
үзэхые Мандатна
дурадхагдаба.

КПСС-эй Центральн
тедтэ болон Централ
налтын комиссида д
дэһэн кандидадууда
гүйсэд элирүүлһэн
июлиин 13-да дуугаа
хараалагдаба.

Үлүүсэ хангалгын
миссиин бүридэл съ
лаа. Энээгээр заседан

ЭДЕЭ ХООЛ ЭЛБЭГЖҮҮЛХЭ ГЭБЭЛ...

Республикымнай арбан хоёрдохи зарлалай Верховно Соведэй түрүүшын сессиин апрель һарада боложо үнгэрһэн хоёрдохи заседани дээрэ хүн зониие эдеэ хоолоор хангалгые һайжаруулха талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүд хараалагдаһан юм. Засаг түрын энэ шиидхэбэри бэелүүлхэ талаар Министрнүүдэй Совет тусхай тогтоол баталан абаад, энэ хэрэг эмхидхэхэ тусхай комисси байгуулһан байгаа. Үнгэрһэн болзорто энэ шухала асуудал хэр шиидхэгдэжэ эхилбэ гээшэб, нютагай Соведүүд, ажахынууд юу хэжэ үрдибэб гэһэн асуудал дээрэ дурсагдаһан комиссиин заседани дээрэ табигдажа, эрилтэ түгэс хэлсэлгэ болобо.

Заседани дээрэ арадай депутадуудай Хориин, Кабанскын районно Соведүүдэй гүйсэдкомуудай түрүүлэгшэнэр А. М. Бузин, И. И. Евтеев, Сэлэнгын райгүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшо Б. П. Семенов энэ шиидхэбэри бэелүүлхэ талаар абтаһан хэмжээнүүд тухай мэдээсэбэ. Мэдээсэлнүүдһээ энэ гэхэ һайн хубилалтанууда болоһониинь хомор гэжэ элирбэ, ажахынуудай арга боломжонууд бүрин дүүрэнээр бэелүүлэгдэнэ гэхын аргагүй. Хабарай тарилгаһаа эхилээ һаа, Хориин, Кабанскын районуудай зарим ажахынууд хартаабха түсэбөөр хараалагдаһанһаа бага талмайда таряа. Жэшээнь, урданһаа хойшо хартаабха ехэ тарижа, үндэр ургаса абадаг Оймарой совхоз мүнөө хабартаа түсэбһөө 10 гектар бага хартаабха һуулгаһан байна.

Тоолоод ерэхэдэ, иимэ ажахынууд Хоридошье бии.

Эдеэ хоол элбэгжүүлхэ хэрэгтэ хубиин ажахынууд горитой нэмэри оруулха аргатай, энээндэ анхарал ёһотоор хандуулагдаагүй байһаар гэжэ комисси тэмдэглэбэ. Хүдөөгэй гэр бүлэнүүдтэ залуу мал — туғалнууд, хурьгад, поршоонхонууд нёдондонойхиһоо олоор худалдагдаһан байна. Табан һарын туршада ажахынууд хүн зондо 21,4 мянган поршоонхо, 2,1 мянган туғал, 11,3 мянган хурьга, шубуу олоор худалдаһан байна. Тиигэбэшье мүнөө үедэ Хориин районой хүдөө нютагтахи айлнуудай 26 процент, Кабанскын районой хүн зоной 51, Сэлэнгынхидэй 34 проценть хорёо соогоо нэгэшье толгой мал үдхэдэггүй, дэлгүүртэ юун гараханиь бэ гэжэ хүлеэһээр зандаа гэжэ шүүмжэлэгдэбэ.

Зарим айлнуудай 2—3 үнеэтэй байхада, нүгөөдүүлынь нэгэшье малгүй байха, теэд дунда зэргээр муу бэшэ гэжэ тоологдодог. Эндэ хүдөөгэй хүн зониие залхуу гэжэ гэмнэхэгүйш, харин мал бариха арга боломжо олгохо хэрэгтэ нютагай Соведүүд, ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд анхарал сролдолго гарганагүй гэжэ хэлэлтэй: малай тэжээл бэлэдхэхэ газар таһалжа үгэхэгүй, худалдаа наймаанда малай тэжээл таһалдаха, тиихэдэ хубиингаа ажахыда арай шамай тэжээһэн малаа гү, али ургуулһан ургасаяа бүйлүүлгын предприятида тушааханиь гү, али наймаанда гаргаханиь бэлэн бэшэ хэрэг болодог гэжэ бодото байдал харуулна. Заседани дээрэ миин лэ дээрэ дурсагдаһан районуудтахи бэшэ, зүгөөр республика доторнай юрэнхыдөө ушардаг дутагдалнуудые яажа зайсуулха тухай хөөрэлдөөн болоо.

Огород ургуулха, саад эрхилхэ дуратайшуулай жэлһээ жэлдэ олошоржо байгаашье һаань, газар таһалжа үгэхэ хэрэг хирэ-хэмгүй унжагайруулагдана. Зуһай үедэ бэлэдхэлгын зургаанууд, ажахынууд үмсын ажахынуудта хэрэглэмжэһээ үлүүгээр үйлэдбэрилэгдэһэн һү худалдажа абаха шухала арга боломжонуудые хэрэгсээнэгүй.

Республикын правительствын баталан абаһан энэ тогтоол дотор энэ амин шухала асуудал шиидхэхэ гол шэглэлнүүд, эмхидхэлэй түхэл маягууд, саг болзор — булта тодорхойлогдоһон, тэрэниие нютагай хүтэлбэрилэгшэд тодожо абаад, хүн зоноо суглуулжа, олоороо хэлсээд, энэ һайн хэрэгтэ бүгэдын арга боломжонуудые эрхилхэ гэжэ һанагдаа һэн, теэд урданайхидаал адли юушьеб хүлеэһэн хүтэлбэрилэгшэдтэ ямар эрилтэ табигдаха болоно гээшэб!

Эдеэ хоолоор хүн зониие хангаха хэрэгтэ Бурятскагропромсоюз, Буркоопсоюз ехэ юумэ хэхэ аргатай аад, элдэб эсын шалтагаанууд мүн баһа барагдадаггүй гэжэ заседани дээрэ хэлэгдээ.

Республикын хүн зониие эдеэ хоолоор хангалгые эрид һайжаруулга политическэ удха шанартай хэрэг мүн, бодото хэмжээнүүдые хараалха тэрэниие бэелүүлэнгүй, урданайхидаал адли элдэб шалтагаан бэдэрхэ болоо һаа, хойшолонгуудыень уридшалан багсаахаар бэшэ.

Үе саг, эрилтэнүүд хубилаа гэжэ харюусалгаяа мартаһан хүнүүдтэ һануулая, эдеэ хоол элбэгжүүлхэ гэбэл, правительствын баталан абаһан тогтоолые хүтэлбэри болгон, тодорхой хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй гэжэ заседани дээрэ хэлэгдэбэ.

Манай корр.

СЭГНЭЛТЭ ҮГЭХЭНЬ БЭРХЭ

Партиин ЦК-гай Политическэ тоосоон соо партиин болон ороной мүнөөнэй байдал яһала харуулагдаа гэхэ байнаб. Урда мэтэ түйлагдаһан амжалтанууд гансал тоологдоогүй, шүүмжэлэл байгаа. Гэбэшье олон асуудалнууд эли тодоор, гүйсэд дүүрэнээр харуулагдаагүй хаш.

КПСС-эй ЦК-гай секретарьнарай, Политбюрогой гэшүүдэй, гэшүүндэ кандидадуудай тоосоонууд түрүүшынхиеэ хэгдэжэ, энэ элидхэлдэ нэмэри болоо гээшэ ааб даа. Энэ ехэ зүб юумэн гэхэ байнаб. Энэ хадаа партийна демократиин улам үргэдэжэ байһые гэршэлнэ. Партиие хүтэлбэрилжэ байһан хүнүүдэй хүдэлмэридэ сэгнэлтэ үгэхэ арга иигэжэ олдоно. Тиигээдшье энэ удаа тэдэнэр харюусалгаяа бодото дээрэнь мэдэрээ ёһотой. Политбюрогой гэшүүн бүхэн өөрын харюусалгатай байха ёһотой. Гэбэшье тэдэнэй зариманай тоосоон һайнаар бэлдэгдээгүй, бодожо үзэгдөөгүй бай
ойлгохоор.

Ганса газетэ уншаа
дын хүдэлмэри тухай
һанамжаяа хэлэжэрхи
шэ байна. Съезд дээ
олон һанамжа, дура
хэлэгдэнэ. Зариманай
юумэ ойлгохоорше б
дөөл, мүнөө дээрэ т
сэгнэхын аргагүй.

Съездын бүридэл
рамжагүй байна даа.
центнь партийна хүтэ
шэд, тиихэдэнь
колхознигуудһаа оло
хүнүүд шүүмжэлэл хэ
хал оруулнагүй. Үнэн
съезд бодото шиидх
дые абахаяа суглараа
гү? Гансал лозунгнууд
хада» бэлэн.

Д. ДА

Анаагай совхозой б
отделениин парторг
цинин сек

Хориин район.

...й эмхидхэгдэhээр хахад жэлhээ үлүүтэйхэн [саг] ...э. Энэ богонихон сагай туршада залуу районой ажабайдалда ехэ хубилалтанууд болоо. РСФСР-...адай АССР-эй, нютагай Соведүүдэй арадай депутадуудай ...унгэргэдэжэ, эрхимэй эрхим хүбүүд, басагад ...путадуудаар hунгагдаа. Эдэнэр районойнгоо соци...номическа хүгжэлтые хурдадхаха, ажалшадай... байдалые сайжаруулха бүри hайжаруулха хэрэгтэ ...оруулхаяа зорилготойнууд, дүүрэн хүсэл эрмэл...

...й райсоведэй түрүүшын сесси дээрэ депутат А. П. ...райгүйсэдкомой түрүүлэгшээр дахинаа hунгагдаhан. ...ний тусхай корреспондент К. ЖАМЬЯНОВ Бу...ССР-эй арадай депутат А. П. ЗЕНЧЕНКЭТЭЙ уулзажа, ...дала хөөрэлдэжэ гүйhан байна.

СОВЕДҮҮДЭЙ ХҮДЭЛМЭРИ

ҮГЖЭН ҺАЛБАРХАЛ МУЯЫН ГОЛ

...ндр Петрович! Та... ой эмхидхэгдэhээр hahaa үлүүтэйхэн саг ...йна. Олон бэрхэ... дабаха ушартай бо...т. Тэдэнэй алиниинь хүшэр байгаа хаб

...й Муйскын район ...ухай РСФСР-эй Вер... Соведэй Прези... ...каз үнгэрhэн жэ... багаар гараа hэн. ...омой аппарадые ...абинедүүдшье ии... ...айгаа. Стул, стол ху... ...баха мүнгэ олохон... ...эй hэн. Жэл дүүрэ... бшуу. Буряадай Министрнүүдэй Со... ...н министерствэнүүд... ...нгэн үгы байгаа. Так... ...оссовет, «ЛатБАМ... ...лБАМстрой» поезд... «Нижнеангарсктран... ...естын коллективүүд ...э туhа хүргөө юм. ...томашина болон бу... ...элнүүдые абаха ар... ...о hэмди.

...кинhээ хэрэгнай ба... ...аhаржа, эршэтэйгээр ...ээ. Юуб гэхэдэ, би... мүнгэтэй боложо, ...румээ абаха, өөhэ... хүдэлмэрилэгшэдтэ ...рнүүдые барюулха ...лтай боложо байна... ...е бүхы районойнгоо ...ухай бодомжолхо, эр... ...л ябуулга бэелүүлхэ ...олообди.

Муйскын районой ...ида Хойто-Байгалай, ...айонуудай мэдэлдэ ...э хоёр районуудай ...эгшэд манай энэ ню... ...ехэ үсөөн ябадаг, ...осхонуудые hэргээн ...рэгтэ бага анхарал ... hэн. Тиигэжэ Так... ...ь-Муя, Баргалино, болон бусад посёло... ...дohон байгаа. Харин ...симодо 13 мянган ...уна. Тэдэнэй 3 мян... ...араг hайн байратай. хүн вагон-гэрнүүд ...нгөө хүсөөр хабтагай ...арихан гэрнүүд соо Эдэнэр БАМ-ай ба... ...хабаадалсаhан, түмэр ...аглалсажа, алта мал... ...айhан зон. Эдэнэртэ ...йн байра хэрэгтэй. ...н болон Алас-Дурна ...үйлэдбэриин хүсэнүү... ...өөхэ холын хараатай ...огдohон юм. Энэ ту... ...СР-эй Министрнүүдэй ...анhан байгаа. Тэрэ... ...о Таксимо, Северо... посёлогуудта ехэ барил... ёhотой юм hэн. Теэд ...хэрэгдээгүй.

Хойто-Байгалай рай... ...хүтэлбэрилэгшэд, пар... ...офсоюзай организа... ...ндэ сэхэ зэмэтэй. Ур... ...агдалнуудые усадха... ...ын гэрнүүдые, соци-ально-соёлой байшангуудые олоор барюулха хэрэгтэ бүхы хүсэ шадалаа элсүүлхэ болонолди даа. Районойнгоо хүгжэлтын холын хараатай түсэб зохёожо байнабди. Арадай депутадуудай хэхэ юумэн аргагүй ехэ. Эдэбхи үүсхэл, эрид шиидэнги абари зан гаргаха болонобди.

— БАМ-ай зарим организацинууд, Муйскын райондо барилга хэхэ даабарияа дүүргээд, таража ошохо болоо. Тиихэдэнь хайшан гэжэ барилга хэдэг болохо гээшэбта!

— Зүб даа. Латвиин, Белоруссиин барилгашад hүүлшынгээ объектнүүдые бодхоожо байна. Байгша оной эсэс багаар эдэнэр нютагаа бусаха юм. Эдэ республиканuудай барилгашад промышленна барилгын hайн баазануудые байгуулhан байна. Түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдые хэхэ оньhожоруулагдамал томо цехүүдтэй юм. Эдэ бүхы баазаяа манай районой ажалшадта үлөөхэ гэжэ шиидэнхэйнь ехэ hайшаалтай. Би hаяшаг Белоруссиин, Латвиин ССР-нүүдээр ябажа, хүтэлбэрилэгшэдтэйнь хөөрэлдэжэ, хэлсээ баталаад ерээб. Эдэ хоёр республикын хүтэлбэрилэгшэд манай Муйскын районой делегациие ехэ дулаагаар хүлеэн абажа, трактор, машинануудаа, крануудаа, барилгын бусад оньhон техникээ манай райондо миинтээр үгэхэбди гэжэ хэлээ. Энэ туhаламжань районойнгоо социально-экономическа хүгжэлтые түргэдхэхэ хэрэгтэмнай ехэ түлхисэ боложо үгэхэ гээд hанагдана. «ЛатБАМстрой», «БелБАМстрой» гэжэ барилгын поезднүүдай бааза дээрэ барилгын томо организаци эмхидхэхэмнай. Энэ организацимнай хүдэлмэришэд гол түлэб, байрын гэрнүүдые, hургуулиин, сад-яслиин, столовонуудай, магазинуудай байшангуудые бариха юм.

— Муйскын райондо ойрын жэлнүүдтэ ехэ барилга хэхэ хараа түсэб табиhан байнат. Энэ аргагүй hайн хэрэг. Теэд хирпиисэ, барилгын материал хаанаhаа абаха болонот!

— Бидэ дээдын зургаануудhаа туhаламжа хүлеэжэ байнгүй, өөhэдынгөө доторой арга боломжонуудые хүсэдөөр хэрэглэхэ гэжэ шиидэнхэйбди. Барилгын материалай хэбтэшэнүүд районоймнай газар дайда дээрэ ехэ юм. Хирпиисэ, цемент өөhэдөө үйлэдбэрилхэ арга боломжо манда бии. Тиимэhээ райсоведэй дэргэдэ «Кедр» гэжэ предприяти байгуулаабди. Энэ предприятиимнай хүдэлмэрилэгшэд хирпиисын, цементын заводуудые барюулха хүдэлмэри ябуулжа эхилээ. Жэлдээ 8 миллион хирпиисэ бүтээн гаргаха заводой проект зохёогдоод, энэ жэлэй hүүл багаар барилгын эхилэдэхэнь. Ой модо худалдажа олоhон мүнгөөрөө заводто оньhон түхеэрэлгэнүүдые худалдажа абахабди. Хирпиисэмнай заводые 1991 онhоо продукци гаргажа эхилхэ ёhотой гэжэ хараалагдана.

Саашань хөөрэхэдэ, Хитадай Арадай Республикын промышленна предприятинуудтай хэлсээ баталжа байнабди. Тиин тэдэнэй туhаламжаар жэлдээ 10 мянган кубометр хабтагар модо гаргаха комбинат бариха гэжэ хараалнабди. Тиихэдэ Италиин фирмэнүүдтэй хэлсээ баталжа эхилээбди. Тэдэнэртэй хамта гранит шулуу бутаргажа, барилгын материал гаргаха комбинат барихамнай. Белоруссиин ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй хүдэлмэрилэгшэдтэй хөөрэлдэжэ, Таксимо шадар панельнэ томо хабтагайнуудые гаргаха багахан комбинат бариха hанаатай байнабди.

Холын хойто городуудhаа Муйскын голдо барилгын материал асарха гээшэ гарзатайшье, хүшэршье хэрэг гээд hанагдана. Тиимэhээ бидэ Муйскын голдо барилгын материалнуудые гаргаха хүсэ ехэтэй индустри хүгжөөхэ гэhэн гол зорилго урдаа табинабди. Энэ зорилгоёо бодото дээрэнь бэелүүлжэ эхилбэбди гэхэ хэрэгтэй. «Кедр» гэжэ предприятиин үүргэ эндэ горитой байха. Бидэ өөрын хирпиисэтэй, цементтэй, асбоцементнэ хэрэгсэлнүүдтэй заабол болохо ёhотойбди. Тиигээгүйдэмнай ондоо арга үгы.

— Александр Петрович! Муяын голдо мал, адуу, оро олоор бариха арга боломжо бии гээшэ гү? Хүдөө ажахые хүгжөөхэ талаар юун хэгдэхэ гээшэб!

— Хэнэйшье мэдэhээр, Муяын гол байгаалиингаа талаар республикын бэшэ районуудhаа ехээр илгардаг гээшэ. Эндэ үбэлдөө ехэ хүйтэн, зундаа дулаан, хура бороотой байдаг. Ургамал ногоон hайнаар ургадаг. Нютагай хүнүүд үгэрсэ, помидор, арбуз, дыни ургуулжа, хажуу тээhээ овощ асардаггүй байха юм. Бидэ эндэ 100 мянган тахяагай оньhожоруулагдамал фермэ, «Улан Уакит» гэжэ совхоз эмхидхэхэ гэжэ түсэблэнэбди. Энэ совхоз 600 үхэр мал барижа, hү, мяха үйлэдбэрилхэ, овощ ургуулха юм. Тиихэдэ гурбан гектар газарта теплицэ барихамнай. Манай Муяын голдо байдаг БАМ-ай барилгын организацинууд өөрын үхэр малтай, гахайтай болонхой. Жэшээнь, түмэр замшад «Агрос» гэжэ совхоз Таксимо шадар эмхидхэбэ. Эдэнэр 400 үнеэ, 200 гахай барижа, нэгэ гектар газарта овощ ургуулдаг болобо. Оньhожоруулагдамал 163-дахи колоннын коллектив адуунай фермэтэй болонхой. Эндэнь 300 адуун байха юм. Барилга-хабсаралгын 597-дохи поездын хүдэлмэришэд 600 гахай, тоннельнэ 18-дахи отрядай ОРС-ын коллектив 500 гахай, тоннельнэ 19-дэхи отрядай коллектив 600 гахай шахан таргалгуулжа, хүдэлмэришэдээ хямда сэнтэй мяхаар хангадаг болобо. Манай Муйскын районой бүхыдөө 4—5 совхоз эмхидхэхэ арга боломжо бии. Тиихэдэ ажахы бүхэн өөрын үхэр малтай, гахай, шубуутай болохо. Тиигэбэл манай районой ажалшад мяха, hү, овощоор багдам хангагдаха, холhоо эдеэ хоолой зүйлнүүдые асархаяа болихо юм.

— Муйскын районой промышленнэ предприятинуудые олоор бариха арга боломжо бии ха юм даа. Ойрын жэлнүүдтэ ямар предприятинуудые барихаар түсэблэнэбта?

— Молодёжнын хризотил-асбест шанаржуулха комбинадай барилга түлэг дундаа ябана. Ойрын жэлнүүдтэ үнгэтэ телевизор гаргаха «Электрон» гэжэ заводой барилга эхилхыемнай Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет зүбшөөгөөд байна. Оёдолой фабрика, hүнэй, hэрюун ундаа гаргаха заводуудые барихабди. Тиихэдэ Муйскын голдо барилгын материалнуудай заводтой болохо шухала, Районоймнай ажалшадай хэхэ юумэн яhала ехэ. Депутадуудай туhаламжаар эдэ бүхы объектнүүд саг болзор соогоо баригдажа, ашаглалгада оруулагдаха зэргэтэй. Бултадаа хамта оролдохол болонобди.

— СССР-эй, РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй нютагай Соведүүдэй арадай депутадууд мүнөө ямар туhа хүргэнэб!

— РСФСР-эй арадай депутат, промышленно - үйлэдбэриин «БАМтрансстрой» нэгэдэлэй начальник Е. В. Басинда ехэ олон захяа үгтэнхэй. Жэшээлхэдэ, Таксимо посёлогто 1200 үхибүүдэй hураха дунда hургуули, 60 байратай 5 гэр бариха хэрэгтэ туhалха гэhэн захяа үгтэhэн юм. Нүхэр Басин энэ асуудалай зүб тээшээ шиидхэгдэhэн тухай саарhа бидэндэ эльгээгээ. Би Буряадай АССР-эй арадай депутат хүм. Ирокинд, Муя, Усть-Муя посёлогуудта hургуулинуудые барюулха захяа абаhан байнаб. Энэ асуудалаар Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ нүхэр Сагановта хандаhан хүм. Тэрэ намайе дэмжээ. Байгша ондо эдэ hургуулинуудаа барюулжа эхилхэмнай. Арадай депутадууд ажалшадай үгэhэн захяа дүүргэхэ гэжэ яhала оролдоно.

Манай районой hуурин, тосхонууд шэнэдхэгдэн баригдаха ёhотой. Ажалшадай депутадуудта үгэhэн 120 захяа райсоведэйнгээ түрүүшын сесси дээрэ хаража үзөө hэмди. Жэшээнь, Усть-Муя, Муя посёлогууд хүрэтэр электролини мүнөө хүрэтэр татагдаагүй юм. Үдэшэндөө эдэ посёлогуудай ажалшад керосин лаампын, шубуун дэнгэй гэрэлдэ ажалаа хэнэ ха юм. Зарим посёлогуудта эдеэ хоол шанаха үhан хүртэдэггүй. Посёлогуудай хоорондо hайн авто-харгы хэрэгтэй. «Бурятавтодор» нэгэдэлэй филиал манай райондо нээхэ шухала болоод байна.

Шиидхэгдэхээр болоhон иимэ асуудалнууд эндэмнай ехэ олон. БАМ-ай барилгашадай эндэ арба гаран жэл соо хүдэлөөд, нэгэшье юумэ хээгүйдэнь голхорхоор байдаг. Муйскын районой социально-экономическа хүгжэлтые хурдадхаха талаар манай районой ажалшад, арадай депутадууд аргагүй ехэ ажал хэхэ болоод байна. Районоо ойрын жэлнүүдтэ республикынгаа түрүү районуудай нэгэниинь болгохо хүсэл байна. Энээнэй түлөө эдэбхи үүсхэл, оролдолго, шадабари гаргаха байhамнай сохом.

Монголой арадай хубисхалай 69 жэлэй ойдо

НАНГИН ХЭРЭГЭЙ ТҮЛӨӨ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь июлиин 13-най номерто).

Цэвээн Жамцарано (1881—1940). Агын уужам талада оршодог нэгэ багахан тосхондо түрэhэн хүн. Шэтын гимназида hураа. 1907 ондо Петербургын университет дүүргээ гэhэн диплом абаhан юм. Тиигээд хэдэн жэл соо тус университедтээ монгол хэлэнэй багшаар ажаллаа. Студент, мүн багшалжашье байхадаа, Буряад ороноо ходо ерэжэ, арадай аман зохёолой зүйлнүүдые түүхэ, этнографиин баримтануудые, гар бэшэгүүдые бараар хэблэhэн номуудые олоор суглуулhан байдаг. Эдэ суглуулhан юумэнүүдээ наринаар шэнжэлэн үзэжэ, угаа олон уран зохёолой, түүхын зохёолнуудые бэшээ гээшэ. Мүнөө үедэ Ленинградай Зүүн зүгэй институдай отделенидэ Жамцараногой суглуулhан баримта бэшэгүүд, монгол угсаатанай урданай зохёолнууд тусхай жаса болгогдоод, хадагалагдажа байдаг. Мүнөөнэй эрдэм шэнжэлэгшэд тус жасын баялигые үргэнөөр хэрэглэжэ гээшэ.

1911 онhоо Цэвээн Жамцарано Монгол орондо ажаллажа эхилhэн түүхэтэй. Үргөө хотодохи Россин консульстводо советнигээр, мүн Монголой автономито засаг түрэдэ советнигээр ажаллаа. Тэндэ хүдэлжэ байхадаа, энэ орондо hуралсал болбосоролые, эрдэм hургуули ямараар, хайшан гэжэ хүгжөөхэ гээшэб гэhэн дурадхалнуудые Цэвээн Жамцарано оруулhан байдаг. Үргөө хотын гэгээрэлэй нэгэ hургуулида баhа ажаллаа. Монгол арадай дунда эрдэм гэгээрэл тарааха талаар тэрэ ехэ юумэ хэhэн хүн. Гадаадын хэлэнүүдhээ таби гаран номуудые монгол хэлэндэ оршуулан, монголшуудай дунда тарааhан байха юм. 1911 онhоо 1917 он болотор Жамцарано хадаа эрдэм шэнжэлэлгын ажалые ехэ эдэбхитэйгээр ябуулhан, томо эрдэмтэ гэжэ тоологдожо ябаhан байна.

1917 ондо нютагаа — Буряадаа бусаhан юм. Эндэ Совет засагай тогтоод байхада, аймагай гүйсэдхэхэ комитедэй түрүүлэгшын орлогшоор нэгэ хэды соо хүдэлөө. Багшын ажалдашье ябаа. Эрдэмэй ба нииитын ажалда оролсоhон байна. 1919—1920 онуудта Ц. Жамцарано hаяхан байгуулагдаhан Эрхүүгэй университедтэ профессорээр хүдэлөө.

1920 онhоо Коминтернын Алас-Дурнын секретариадай зууршалгаар Монголдо эхилhэн арадай-революционно хүдэлөөндэ хабаадажа эхилhэн юм, Жамцарано Эрхүү, Дээдэ-Үдэ (мүнөөнэй Улаан-Үдэ) хотонуудта үнгэргэгдэhэн Монголой революционернүүдэй суглаануудта хабаадаhан байна. 1920 оной сентябрь hараhаа Хяагта хотодо байрладаг болобо. Чойбалсан, Дэмид, Лосол гурбанай бэшэhэн «Монголой арадай хубисхалай хураангы түүхэ» соо иигэжэ хэлэгдэнэ: «Нүхэр Жамсарано Хяагтада байрлажа байхадаа, ехэ шухала ажал хэжэ байгаа. Юуб гэхэдэ, тэрэ хадаа Хүрээндэ (Үргөө хотодо) боложо байhан үйлэ хэрэгүүд тухай бултыень мэдэхэ ёhотой байгаа, тиигээд энээн тухай дуулгаха, мэдүүлхэ газарта дуулгажа, мэдүүлжэ байха, монгол революционернүүд ба Коминтернын түлөөлэгшэд, Совет Россин түлөөлэгшэдэй хоорондохи харилсаа холбооe бүри нягта нарин болгохо ёhотой байгаа. Энэ талаар габьяатай юм».

Цэвээн Жамцарано Монголой Арадай-революционно партиин 1-дэхи съезддэ хабаадаhан, тэрэнhээ гадна тус партиин түрүүшын Программа зохёон табилсаhан хүн. 1921 ондо болоhон Коминтернын конгресстэ МНРП-гэй делегацида оролсон хабаадаhан гэшэ. Жамцарано хадаа Саг зуурын революционно правительствын делегацида оролсон, Москва ерэжэ, совет-монгол хөөрэлдөөндэ, түрүүшын хэлсээ баталхадань, хабаадалсаhан байна.

Монголдо арадай революциин илаhанай удаа Ц. Жамцарано арадай правительствын дотоодын хэрэгүүдэй министрэй орлогшоор ажаллаа. Тэрэ хадаа Эрдэм шэнжэлэлгын хүрээлэнгые байгуулха талаар ехэ габьяатай юм. Хэдэн жэл соо энэ Хүрээлэнэй эрдэмтэ секретаряар ажаллаха үедөө Монгол орондо эрдэмэй хүгжэлтэдэ ехэ анхарал хандуулан, Совет Россин Наукануудай академитэй нягта харилсаа холбоо байгуулhан байха юм.

Нүхэр Ц. Жамцарано хадаа 1923—1925 онуудта Монголой Арадай-революционно партиин Центральна Комитедэй гэшүүн, 1925—1928 онуудта тус партиин хинан шалгаха комиссиин түрүүлэгшээр ажаллажа байгаа.

1932 онhоо 1937 он болотор Ленинград хотодо Зүүн зүгые шэнжэлдэг институдта ажаллажа, монгол угсаатанай түүхэ, хэлэ бэшэг, литература шэнжэлжэ, эрдэмэй хүдэлмэри хэжэ байгаа. 1936 ондо СССР-эй Наукануудай академи Цэвээн Жамцаранодо хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор гэhэн нэрэ зэргэ олгоhон юм. Ленинградта хүдэлжэ байхадаа, тэрэ хадаа олон тооной шэнжэлэлгын хүдэлмэри бүтээгээ, номуудые хэблэжэ гаргаа. Эдэ номуудайнь дунда дэлхэй дээрэ үнинэй мэдээжэ болоhон, гадаадын олон хэлэнүүд дээрэ оршуулагдаhан «XVII зуунай монгол уг гарбалай бэшэгүүд» гэhэн ном нэн түрүүн нэрлэгдэхэ байна.

1937 ондо нүхэр Жамцарано хардалга гүрдэлгэдэ ороhон, тиигээд эрхэеэ хаhагдаhан юм. Мүнөө үедэ Цэвээн Жамцараногой нэрэ арад зондоо бусаагдаа. Ямаршье гэмгүй аад лэ, тэрэ хэhээлтэдэ ороhон байгаа.

Эрдэни Батухан. (Никита Фёдорович Бутуханов) 1888 ондо Эрхүүгэй губерниин Тараса гэжэ тосхондо түрэhэн. Эрхүү хотодо багшын семинари дүүргээ. Эндэ hуража байхадаа, революционно хүдэлөөндэ хабаадажа эхилээ. hурагша залуушуулай хубисхалша эмхидэ ехэ эдэбхитэйгээр хабаадажа байгаа юм гэжэ документнүүд соо хэлэгдэдэг. Хүдөө гараад, багшалжа байхадань, багшын ажал Бутухановта даажа болохогүй гээд, засаг баригшад тэрэниие Эрхүүгэй мужаhаа намнаhан байха.

1914 ондо хүршэ Монгол орондо Н. Ф. Бутуханов хүрэжэ ерэбэ. Үргөө хотын нэгэ hургуулида багша болобо. Революционно хүдэлөөндэ хабаададаг болобо. Хубисхалша үзэл бодолтой Россин бусад эрхэтэдтэй хамта февралиин революциие халуунаар угтаба. Агуу ехэ Октябриин хубисхалай Россида илахада, Бутуханов Үргөө хотодо байгуулагдаhан революционно гүйсэдхэхэ комитедэй гэшүүн байгаа. Тэрэ хадаа Санжамитэб Цыбыктаровай толгойлhон комитедтэ ородог hэн.

Монголой Арадай-революционно партиин I съездын Хяагтада боложо байха үедэ Н. Бутуханов эндэ ерээд, монгол революционернүүдтэ туhаламжа хүргэжэ байhан юм. Хайшан гээд Үргөөhөө Хяагта руу орожо ерэhэн тухайнь нэгэ иимэ баримта бии. Тэрэ үедэ Үргөөдэ барон Унгерной сэрэг байгаа. Хотоhоо гараhан харгынуудые бароной сэрэгшэд хамгаалжа байгаа. Харин Бутуханов нэгэ Эндэн гэжэ монгол партизантай ламын дэгэл үмдөөд, орхимжо хэдэрээд, уншалга мүргэл хэдэг зон болоод, харуулшадые мэхэлээд, хотоhоо гараhан юм. Хотоhоо гарамсаараа, харгыда ябаhан моритой хүндэ хүлhэлөөд, хойшоо гүйлгэ гүйлгэhөөр Хяагта ерэhэн түүхэтэй. Хяагтада Монголой революционно саг зуурын правительство ажаллажа байhан юм. Монгол нүхэдэй зууршалгаар Батухан хадаа тус правительствын секретаряар томилогдоhон байна. Энэ ажалда хүдэлжэ байхадаа, ехэ жанжин Сүхэ-Баатартай хамта ажаллаха, үнэн зүрхэнhөө яриха, хөөрэлдэхэ золтой байгаа. Хожомоо энээн тухай Батухан hанан hанан хөөрэдэг hэн.

1921 ондо Батуханай ажабайдалда мартагдашагүй ушар тохёолдобо. Юуб гэхэдэ, тэрэ хадаа Москва ороhон Монголой хубисхалшадай делегацида оролсон, Ленин багшатай уулзаhан, хөөрэлдэhэн юм. Хөөрэлдөөнэй үедэ Батухан хадаа оршуулагшын уялга дүүргэжэ, монголhоо ород, ородhоо монгол болгожо үгэhэн юм. Владимир Ильич ехэ гайхан, Батуханhаа асууhан гэдэг: — Та яагаа hайнаар ород хэлэ мэдэнэт. Хаана hураа гээшэбта? Хөөрэлдөөнэй дүүрэхэ багта Ленин Батуханда хандан: Саашадаа совет, монгол арадуудай хоорондохи хани барисаа бүри бэхи, дүтэ болгожо байгты,— гэбэ. Үнэхөөрөөшье, нүхэр Батухан Ленинэй юрөөлые бэелүүлэн, хоёр ороной арадуудай хоорондохи хани харилсаае бэхижүүлхэ хэрэгтэ бүхы хүсэ шадалаа, ухаан бодолоо үгэhэн байна.

Багшын мэргэжэлтэй хүн хадаа, Батухан hуралсал-гэгээрэлэй хүдэлмэридэ нилээн эдэбхитэйгээр хабаадаhан юм. Хубисхалай түрүүшын жэлнүүдтэ Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын дэргэдэхи hургуулиин таhагые даагшаар ажаллаа. 1924 ондо Монголой арадай засаг түрэ Гэгээрэлэй министерство байгуулба. Тиигээд тус министерствые толгойлогшоор Эрдэни Батуханиие томилбо. МНР-эй гэгээрэлэй министрээр тэрэ 1924—1929 онуудта ажаллаа. Эдэ жэлнүүдтэ арадай гэгээрэлэй үндэhэ hуури табигдаа. Монгол ороной хото, хүдөөдэ элдэб шатын олон hургуулинууд байгуулагдаhан, багшанууд олоор бэлдэгдэhэн байгаа. hуралсал гэгээрэлэй талаар баян дүй дүршэлтэй оронуудта, нэн түрүүн Совет орондо, Франци, Германи гэхэ мэтэ гүрэнүүдтэ Монголой делегацинууд эльгээгдэдэг болобо. Эдэ оронуудта залуушуул hургуулинуудта эльгээгдэжэ, элдэб зүйлэй мэргэжэлтэд боложо гарадаг hэн.

Монголдо хүдэлжэ байхадаа, Эрдэни Батухан Максим Горькитой хэдэн дахин бэшэг абалсаhан юм. Монгол арадай соёл, литература хүгжөөхэ асуудалаар Батухан Горькиhоо зүбшөөл абаhан байдаг.

1934 ондо Батухан Ленинград ерэжэ, түүхэ, философи ба хэлэ бэшэгэй институдта ороhон юм. Тус институдта хэдэн жэл hураад, хожомынь Ленинградтахи Зүүн зүгэй институдта доцентээр, профессорээр ажаллаа, монгол хэлэ бэшэгэй кафедрын багшаар ажаллаа. Тэндэ хүдэлжэ байха үедөө эрдэм-шэнжэлгын ажал хэдэг hэн. Монгол ороной hургуулинуудта хэрэгтэй номуудые бэшэhэн байха юм. Жэшээнь, монгол хэлэн тухай, Ази түбиин оронууд тухай, дэлхэйн оронуудай түүхэ, дэлхэйн географи гэхэ мэтэ номуудые Эрдэни Батухан (Н. Ф. Бутуханов) бэшэhэн байха юм. Э. Батухан 1940 ондо наhа бараhан юм.

Сирен Арабданович Нацов (Шойжелов) (1898—1937) Түнхэн нютагай Улбагай гэжэ тосхондо түрэhэн юм. 1913 ондо Пономарёвско хоёр жэлэй училищи дүүргэhэн байна. hурахадаа бэрхэ, hүбэлгэн хүбүүн, буряад хэлэнhээ гадна, ород ба монгол хэлэнүүдые hайн мэдэдэг hэн. Залуухан хүбүүн ябахадаа, Сирен Түнхэндэ сүлэлгэдэ байhан политкаторжан Василий Алексеевич Денисовтэй танилсаhан, тэрээнhээ революционно удхатай номуудые абажа уншадаг, ажалша зоной ядуу байдал тухай, тэдэниие яажа дарлалта, мүлжэлгэhөө сүлөөлхэ тухай хөөрэлдэдэг бэлэй. 1918 ондо С. Нацов большевигуудэй партиин гэшүүндэ абтаба, тиигэжэ тэрэ хубисхалай замда оробо.

1920 ондо Сирен Нацов Улаан Армиин Политуправлениин Эрхүү хотодо байгуулhан партийна hургуулида ороhон байна. Эндэ hуража байхадаа, Сүхэ-Баатар түрүүтэй монгол революционернүүдтэй хэдэн дахин уулзаhан юм. Юуб гэхэдэ, Сүхэ-Баатар, тэрэнэй нүхэдүүд тус hургуулида ойрын сагта hураhан байгаа. 1921 оной февраль hарада Нацов большевик партиин Эрхүүгэй губкомой национальностьнуудай таhагые даагшаар томилогдоhон бэлэй.

С. А. Нацов (Шойжелов) нилээд олон номуудые, статьянуудые бэшэhэн хүн. Уласхоорондын коммунис хүдэлөөн тухай, Зүүн зүгэй арадуудай национально - сүлөөрэлгын тэмсэл тухай, социализмын политика ба экономикын асуудалнуудаар зохёолнуудые бэшэhэн байдаг. Монгол ба тува хэлэнүүд дээрэ тэрэнэй хэhэн оршуулганууд гараhан юм. Жэшээнь, Нацов хадаа «Коминтернын программа», Россин Коммунис партиин программа документнүүдые оршуулhан юм. Тэрэнэй бэшэhэн зохёолнууд «Коммунис интернационал», «Шэнэ Зүүн зүг», «КИМ», «Буряадай ажабайдал» гэхэ мэтэ журналнууд соо хэблэгдэhэн байдаг.

1931 оной июль hарада нүхэр Нацов Улаан Тугай орденоор шагнагдаhан юм.

Георгий Георгиевич Данчинов (1894—1954). Буряад орондо Совет засагые тогтоохо талаар эдэбхитэй тэмсэлшэдэй нэгэн. 1918 оной хабар Буряадта түрүүшын большевик организаци байгуулгада хабаадаhан хүн. 1920 онhоо Эрхүүгэй губкомой дэргэдэхи Буряадай секцидэ хүдэлөө. 1921—1922 онуудта Данчинов РКП(б)-гэй Сибириин бюрогой монгол таhагай секретаряар ажаллаа. Тэрээнhээ гадна Коминтернын Алас-Дурна зүгэй секретариадта хүдэлhэн байна. Эдэ онуудта Эрхүү хотодо ерээд байhан монгол революционернүүдтэ Коминтернын даабаряар туhаламжа хүргэдэг байhан юм. Коминтернын ба РКП(б)-гэй Сиббюрогой шугамаар татагдаhан суглаанда хабаадажа, монгол революционернүүдтэ туhаламжа, дэмжэлгэ үзүүлхэ асуудал зүбшэхэдэ, Данчинов эдэбхитэйгээр өөрын hанамжа хэлэhэн байдаг. Монголой тала дайдада орожо ерэhэн барон Унгерной сэрэгтэ хатуу сохилто үгэхэ шиидхэбэри абтаhан юм. Энэ шиидхэбэриие саг соонь бэелүүлхэ гээшэ тон шухала хэрэг байгаа. Тиимэhээ монгол революционернүүдтэ туhалхаар хилэ шадарай нютаг руу, нэн түрүүн Хяагтада Коминтернын ба Совет Россин түлөөлэгшэд эльгээгдээ hэн. Тэдэнэй нэгэниинь Г. Г. Данчинов байгаа. Монголой Арадай Республикын Наукануудай академиин түүхын хүрээлэнгэй гар бэшэгэй таhагта Данчиновай гараар бэшэhэн тэмдэглэл хадагалаатай байдаг. Энэ захяа-бэшэг 1921 оной мартын 17-до бэшэгдэнхэй. Энэ бэшэг соогоо Данчинов Сүхэ-Баатартай, тэрэнэй нүхэдтэй уулзаhан тухай, тэдэнтэй хамта хилэ шадарай монгол хошуунуудаар ябажа, арад зоной дунда ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулhан, залуу революционно армида хүн зониие татаhан, буу зэбсэг, үмдэхэ хубсаhа, эдихэ хоол, мори адуу татаhан тухай хөөрэнэ.

Г. Г. Данчинов Монголдо хубисхалай үедэ эмхидхэлэй хүдэлмэри эдэбхитэйгээр ябуулhан, сагаантанда эсэргүү, хархис этэгээдүүдтэ эсэргүү тэмсэлдэ хабаадаhан байха юм. Энээнэйнгээ түлөө 1931 ондо тэрэ хадаа МНР-эй Бага хуралай Президиумэй тогтоолоор Улаан Тугай орденоор шагнагдаhан гэшэ.

Нютагаа бусаhан хойноо нүхэр Данчинов удаан сагта республикын совет ба түсэблэлгын эмхинүүдтэ аша үрэтэйгөөр ажаллаhан байдаг.

(Түгэсхэлынь хожом гараха).

ҮНДЭҺЭН СОЁЛОО МАНДУУЛАЯ!

...ырендагбаевай «Арадай түүхэ үргэ...р» гэhэн статья уншаад, өөрынгөө ...бодол бэшэхэ дуран хүрэбэ. Му...лоод байхада, аба, эжынгээ алтан hургаалые алдаhан, уг узуурhаа отог ...раа таhарhан, «нэрэгүй нэхытэ» бай...олиёл гэжэ хүн бүхэнэй ойлгохо шу...

...у шэрүүн сагай бэрхэдэ дайрууhан, ...а угайнгаа бэшэг дахуулан удхалха ... дээрэhээ боложо, омогорхон яба... сагай түүхэ, эрдэм бэлигтэн, Бу...роноймнай баатарнууд мартагдаа. ...л шадарай дайдые монгол угсаа...оонто нютаг гэдэггүй байгаабди. Мү...элэй нэгэдхи номерой «Монголия» ...нда буряад арад 13-дахи зуун жэлдэ ...гэн дайдые эзэмдээд, үлэhэн гэжэ ...энэ.

...арөө үльгэр түүхэ урданай бэшэ...үзөөгүйб. Минин нагаса ба Данжан ...н номшо үбгэн байhан гээд эжы...өөрэдэг. «Буряад» гэжэ үгэ яагаад ...олооб гэхэдэ, Чингис хаанай албан ...э татуулаад, орон нютагhаа зөөжэ ...дүрэгүй улад ой тайгын, хадын ...лаар тэрьедэhэн гэхэ. Тэрэ бодхуул «бурибан, буряас» гэжэ нэрлээ ха. ...л ха гэжэ hананаб.

...э нэгэ юумэн тухай хэлсэе. Өөhэ... буряад-монгол гэхэдэ сошодог зон ...г гарбалаа мэдэхэгүйhөө энэ боло...

...адаймнай эрдэмтэд яhала оролдол...огажа, үнэн юумэн үнэн рүүнь, зүб ...рилха, мартажа байhаниие hануулан ...хэ, хардуулагшадые сагааруулхын ...ехэл ажал ябуулна. hайн зээата энэ ...ень баhал национализм, сепаратизм ...лэ зэмэлхээ hанана. Бээ hамаа...а, хэхэ ажалаа оложо ядаад бухин...а гаргадаг байгаал даа. Эрид хой...гүйгөөр, дээрээ оронгүй, дэргэдээ ...гүй зонхилогшод, хүн зоной урма ...ан, hүлдыень даран hуухаяа болихо ...й. Хоёрой хоорондо яhа хаяжа, ху...ниие хоймортo, үнэншэ хүниие үү...орohоор, арад зониие хардахаяа бо...э. Хари зондо хатуу зан, харшалжа ...г ёhо заншал үеын үедөө буряад ...а байгаагүй. Даруу номгон зантай, сагаан сэдьхэлтэй, амиды амитадта ...гүй байха — манай арадай hургаал. ...яад-монгол гэжэ хэлэхэдээ, эндэhээ ...ан хаанаб даа ошоод няалдаха бэшэ, ...зээнэ гээшэ ааб даа. Үбэр-Монгол, Халха-Монгол, Буряад-Монгол гэhэн үгэнүүдэй удха ойлгосотой болоно.

Түрэл хэлэеэ мартажа, эртэ урдын түүхэ домогоор омогорхохоо болиходоо,— hургаалгүй, hула табиhан hур, дэмы табиhан дээhэн шэнги архида орожо, ажал оньhоной дүршэлгүй, хото хоолойгоо тэжээхэнь бэрхэ, хойшоо болодог гэжэ би hанадагби.

Урдахи холые хаража ухаа орожо, «сэдьхэлэй бүхэсэрэг хүнтэ, гарай бүхэ— ганса хүнтэ», нэгэ hаналтай зон болоёл гэжэ буряад уласта хандаха байнаб.

Түрэл оронoймнай түүхэ, буряад олон эсэгэтэй угай бэшэг эли боложо, өөhэдынгөө баатарнуудые мэдэхэ ёhотойбди.

Юундэ Барга баатар, Хорёодой мэргэн гээд, саашадаа Бальжан хатан, Бабжа-Барас, Шэлдэй-Занги болоод ошоноб? Энэ ехэ сагай забhарта Чингис хаанай засагаа бариhан үе байха. Буряад угсаатан хаана ябааб, эли бэшэ, Чингисэй хажууда манай буряад эсэгэтэнhээ хэд гараа гээшэб? Тэрэ үе сагай сэрэгшэдые «элшэн сайд» «номид» гэдэг байгаа. «Забайкальский рабочий» газетэдэ Сокто-Хангил hууриндa зорюулhан очерк ябаа. Бальжан-хатан тухай бэшэхэдээ, hүрөөтэй хатуу үбгэнhөө тэрьелжэ, Монгол сэрэгшэдтэ намнуулаа гэжэ бэшэнэ. Тиигээд, намда корреспондент харюу бэшэг соогоо, Сокто-Хангилай музейе даагша Цыренжапов хөөрэжэ үгөө гэжэ бэшээ. Эрдэмтэдэймнай шэнжэлэл байха ёhотой, хүн бүхэн өөрынгөө ойлгоhоор түүхэ домог хэлэхээ болихо байгаа.

Эндэ hая «Правда Бурятии» газетэдэ ВСГИК-эй багша Тугутовай статья ябаа. Аймагуудай, хоёр округой газетээр hонирходоггүйл ха гэжэ ойлгооб. 1938 ондо манай Агын ба Сүүгэл дасангуудhаа Ленинград хото алта мүнгэн ошоhон, хоёр Майдари бурханай дүрэ — 40 ба 80 тохой. Үнэмшэлгэшье бии, хоёр нюдөөрөө хараhан зоншье олон.

hөөргэнь бусаахань бэрхэтэй болоод байна. Манай округой депутадуудшье хандаhан. Ц. Нимбуев, А. Собчак Бирюковадашье ороhон юм. Музейдэ hөөргэнь бусааха ябадалые хойшонь татана гэжэ ойлгооб. Өөhэдтэнь хэрэгтэй юм гү? Буряад арадаймнай уран гартанай урлал ядахын сагта Улаан-Үдэдөө хамта бултадаа буряадуудай түбүүд, соёлой таhагууд, БНЦ сугларжа, оролдолго гаргажа, асаруулха байна.

Р. БАЛДАНОВА,

Агын автономито округ.

О

Хяагтын районой Ехэ-Нугын фельдшерскэ пунктда Евдокия Дамбаевна Норбоева олон жэлэй туршада таhалгаряагүй хүдэлхэ үедөө мэргэжэл шадабаритай фельдшер гэжэ суурхадаг болонхой. Евдокия Дамбаевна ажалдаа тон ханалгатайгаар хандадаг, илангаяа ургажа ябаа залуу үетэнэй элүүр энхые сахилгада hаналаа табижа байдаг юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Е. Д. Норбоева ажалдаа.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ЭСЭРГҮҮ ЯБУУЛГАНУУД

ДАМАСК. Иордан мүрэнэй баруун эрьедэ ба Газа секторто Израильда эсэргүү ябуулганууд үргэдэбэ. Олохон hуурин тосхонуудта комендантска сагай тогтоогдоhоншье hаань, Наблус, Эль-Халиль, Зүүн Иерусалим, Анбат, Бени-Наим тосхонуудта, тэрьедэгшэдэй ажаhуудаг Хан-Юнес лагерьта сэрэгэй патрульнуудта, хиналтын газарнуудта палестинецүүд добтолhон байна.

ТАСС ХИЛЫН СААНАhАА

АЛБАН ХОЙРОГ ЯБАДАЛТАЙ ТЭМСЭНЭ

БУДАПЕШТ. hүүлшын жэл хахадай туршада 900 гаран элдэб актнууд, хуулинууд, заабаринууд болон хуулита бусад документнүүд Венгридэ болюулагдаhан байна. Эдэ бүгэдэ эндэ дэлгүүрэй ажахы тогтоолгодо hаад тойбо ушаруулаа гэжэ Венгридэ тоологдоно. Бюрократическа нилээд ехэ хаатын абтабашье, тэдэнь сроо соо хүсэндөө байhан хуулита ёhонуудай дүрбэнэйнь нэгэ хуби болоно.

МТИ агентствын мэдүүлhэнэй ёhоор, урдань байhан хуулита элдэб ёhонууд болон заабаринууд ажабайдалай бүхы талануудые хизаарлажа, заримдаа энеэдэтэйшье ушарнууд гарадаг байгаа. Жэшээнь, нэгэ заабари «хонидые угааха гурим» тогтоодог, нүгөөдэнь «ярмагууд дээрэ нюдэнэй шэл худалдалгые» хизаарладаг байhан юм. Зарим ушарта бэе бэедээ зүрюу удхатай айхабтар олон заабаринуудhаа боложо, предприятинуудай, кооперативуудай эдэбхи үүсхэл хаhагдадаг, захиргаанай аппарадууд олошордог байгаа. Бюрократуудай нёдондо хүл дээрээ батаар байhан тула элдэб заабаринуудые хороохо ябуулганууд үрэгүйгөөр дүүрэдэг hэн бэлэй.

Экономическа ба политическэ талануудта ехэ хубилалтануудай боложо эхилхэлээрнь, министерствэнүүд болон албан зургаанууд зарим тогтоолнуудаа, заабаринуудаа болюулха баатай болоо. Тиигэжэ хэндэшье хэрэггүй 500 шахуу документ болюулагдаа. Хүбиин ажахые хүгжөөлгэдэ hаад тойбо татажа байhан бюрократическа 400 гаран актнуудые энэ зорилгоор эмхидхэгдэhэн экспертнэ комисси болюулаа. Зүгөөр эдэ заабаринуудые болюулга хадаа ехэ хүдэлмэриин эхин болоно, гол хүдэлмэри үшөөл ехэ гэжэ эндэ тоологдоно.

АНГЛИИН БА США-гай ДЭМЖЭЛГЭ

УЛААН-БААТАР. Монгол орондо «Монголнефть» гэжэ фирмэ байгуулагдаба. Хилын саанахи мэргэжэлтэдтэй сүг нефть болон газ бэдэрхэ, олзоборилхо, болбосоруулха, мүн мэргэжэлтэдые ба мэргэжэнги хүдэлмэришэдые бэлдэхэ зорилго фирмын урда табигданхай гэжэ профсоюзай «Хүдүлмөр» газетэдэ эрдэмтэн-геолог Д. Сэнгэ бэшэбэ.

Геологическа, геофизическэ ба геохимическэ баримтануудта үндэhэлжэ, Монголой газар дайда дээрэ нефть олзоборилгын зорилгонуудые тодорхойлхо талаар США-гай нэгэ фирмэтэй «Монголнефть» харилсана. Дурсагдагша баримтануудаар гүйсэд дүүрэн тоосоо бэлдэжэ, тэрээгээр hонирхоhон фирмэнүүдтэ худалдажа эхилээ. Эдэ тоосоонуудыень США-гай ба Англиин хэдэн фирмэ худалдажа абаад, шэнжэлжэ үзөө. Мүнөө тэдэ МНР-тэй харилсаа холбоотой болоёбди гэжэ дурадхажа эхилбэ.

Мүнөө Монгол орон 8 янзын нефть-зүйлнүүдые СССР-hээ худалдажа абана. Энэнь Монгол ороной гадаадаhаа худалдажа абадаг бүхы зүйлнүүдэйнь 30 шахуу процент болоно. Монгол орондо нефтиин хоёр ехэ хэбтэшэ, нефтиин зүйлнүүдтэй 10 гаран газарнууд олдоо гэжэ статья соо бэшэгдэhэн байна.

МҮНГЭН ЗАНДАН-ЖУУ

ОКТЯБРИИН хубисхалай урда арбан нэгэн эсэгэ хори буряад зоной хойто хизаар гэгдэдэг шэнэһэн модон хүбшэтэй, сэлгеэн олон нуурнуудтай Яруунын Улхасаа нютагта Мухарай Ринчин гэжэ хүйтэниие хүйтэн гэхэгүй, халууниие халуун гэхэгүй ажаллаха, бүхэ һүхэ, бүхэтэр хажуурай эзэн болонхой, арад зондоо магтуулан ажаһууһан ха. Газараа утэг шэбхэ болгожо, үхэр мал үдхэжэ, ажалаараа, эрэ бэрхээрээ баяжажа һуугаа.

Хубисхалай һүүлээр элдэб үгэ таража, иланга баян шадалтан түрүүтэй Монгол тээшэ зөөхэ гэһэн үүсхэл гаргажа, зоной дунда янза бүриин хөөрэлдөөн дэлгэрбэ. Энэ үедэ Мухарай Ринчиншье зөөхэ һаналда абтажа, һайн тэргэнүүдые, моридой зэр зэмсэгүүдые бэлдэхэ зуураа: «Хатуу эдээ абаад лэ ябахаб. Эгэтынгээ дасанай Зандан-жуу бурханай дүрые алта мүнгөөр бүтээгээд абажа ябаха байна»,— гээд, олон мал худалдажа, баруунһаа суута мүнгэшэ уран дарханиие урижа, сагаан мүнгөөр Зандан-жуу бурханиие бүтээгээд, тэрээндээ таарама мүнгэн гуу дархалуулжа, гоё угалза һиилүүрээр шэмэглүүлбэ. Хүбүүнэйнгээ хүзүүндэ зүүлгэхэ гэжэ мүнгэн ооһор хүүлэбэ.

Тииһээр байтарнь, нэп-эй шэнэ хуули гаража, ажалша хүндэ айхабтар һайн эрхэ байдал олгогдошобо. Ажалша хүнүүд баярлажа, Зүблэлтэ засаг гээшэмнай иимэ һайн, ёһотойл ажалша хүнэй засаг мүн байна гэжэ үмсынгөө ажал һэргээжэ эхилбэ. Ехэ тосхонуудта үмсын магазинууд нээгдэжэ, нютагайхидые эд бараагаар, эдеэ хоолоор хангажа эхилбэ. Энэ үедэ Мухарай Ринчиншье баяртай болошо: «Ленин багшын үүсхэл иимэл гээшэ. Ажаллаха, баяжаха сагнай эхилбэ. Гүрэндэ түлэхэ налог ехэшэг байха гэлсэнэ, хамаагүй! Гүрэндэ түлэнгүй яаха юм? Ехээр ажал хээд, ехээр түлбэри түлэхэ ёһотойбди. Гүрэнһөө хүдөө ажалай машина абахада болохо саг ерээ»,— гэжэ үбһэ сабшаха, тармаха машина худалдажа абаба. Түмэр анзаһа, һүнэй машина абаба ха. Оньһон машинын ашые абаһан ажалша Ринчин хадаа таряа таридаг болохо, саада жэлдэ таряа хададаг жатка гээшыень абаха байна гэжэ түсэблэбэ.

Иигэжэ байтар сагай байдал гайхалтайгаар эрид хубилжа, газар дороһоо гай гаража, ехэ «хёморол, тэмсэл эхилшэбэ. «Арадай хара хүлһэ мүлжэгшэд гээшэт!» гээд, хаа хаанагүй баяшуулые хойно хойноһоонь тушаажа эхилбэ. Коммуна, артель тогтожо эхилбэ. Тэдэнэр «үхэһэн ламын зөөри» суглуулаа. Ангиин дайсантай тэмсэһэн тэмсэл Мухарай Ринчинэйдэ хүрэжэ ерэбэ ха.

«Би хүнэй хүзүү мүлжэжэ баяжаһан хүн бэшэб. Улаан гараараа, ажалаараа зөөритэй болоһыем үнэн сэхэ арад зон мэдэхэ. Хара сагааниие илгаха, үнэн худалые элирүүлхэ газар байха даа»,— гэһэн бодолоороо Мухарай Ринчин сэдьхэлээ заһажа, үнэндэ найдажа, дорюун зангаараа түхеэржэ, нэн түрүүн мүнгэн Зандан-жуугаа хүзүүндээ зүүжэ, юу хээгээ абаад, бурхандаа мүргэжэ, адис абаад, эсэгынгээ гуламта гэрһээ дүрбэн наһатай хүбүүгээ баруун гартаа хүтэлөөд һөөргөө хараһаар гаража, Дархитынгаа дабаагаар дабажа, Нарһата тушаагдаа һэн.

Нарһата нуурай эрье дээрэхи һургуулиин хашаа соо абаашажа оруулхадань, хаалтада байгшад олон байба. Тэдээн соо Үльдэргын, Эгэтын, Хорго, Хүшэгөөрэй, Түрхэлэй баяшуул. Эгэтын дасанай ламанаршье һуужа һууба.

Юумэ мэдэхэ гэжэ тоолодог, хүндэлдэг хүнүүдээрээ Ринчинэй доохонуур хөөрэлдөөд үзэхэдэ: «Мүшхэхэ шалгахашье газар гэжэ үгы. Зоной түлөө оролдохо ноёдшье гэжэ харагдахагүй, зүбөө элирүүлхэ, заргалдаха юумэ үгы, зүбтэйгөө аршалха, зэмээ мэдэрхэ газар үгы ха; иимэл саг болошобо гээшэ аа даа, сагай шааслангаар лэ болохо гүбди» гэлдэжэ һууба.

Ринчинэй зосоо бүлхитэн, муу боложо: «Иимэ газараар хайрата хүбүүгээ зобоохом гээшэ ха. Хари газарта үншэрөөжэшье болохоб. Һанаашаар юумэ үгы. Нютаг орондоо хүбүүгээ орхихо ёһотой байгаа гээшэ ха»,— гэжэ бодоод, хүбүүгээ хүтэлөөд, хашаагай үүдэндэ ошоходонь, буутай сагдаа табибагүй.

— Энэ хүбүүндээ унда оложо уулгахам. Һайн хүнэй дайралдаа һаа, хүбүүгээ нютагтаа орхихо гэжэ шиидээб,— гэхэдэнь, тэрэнь сэдьхэлээ уяржа табиба ха. Гудамжаар ябана. Зарим зон уулзахаа далтиран зайланашье хэбэртэй. Тиигэжэ ябатараа, нютагайнь һайн таниха хүниинь ябажа ябаба.

— Ши, юрэдөө, хаанаһаа эндэ ябаба гээшэбши? Энэ хүбүүгээ дахуулжа зобоохогүй, нютагтаа айл аймагтаа орхихо гэжэ бодобоб. Би бусажа ерэхэ хүн бэшэ гүб? Хүбүүгүй хүнэй үргэмэл хүбүүншье болоо ябууж а. Нютаг зондонь абаашал даа»,— гээд, хүбүүгээ тэбэрижэ таалаад, гартань хүтэлүүлээд, гэдэргээ эрьелдэн, ханшыгаараа нулимсаа аршан саашалба.

Ринчин һөөргөө хашаа соогоо орожо, хиналтада байгшадай дунда оробо. Хүтшэд хүүгэдэй гэмэрээн, уйлалдаан дуулдана, дуу дуулаха залуушуулшье бии. Юрэдөө, айхабтар хүндэ байдал хүндүүлхэй сэдьхэлыень дайрана. Тэдэнэй дунда тугаар һая хүтэлжэ ябаһан хүбүүниинь нюдэндэнь харагдахадал гэнэ.

Үдэшэлэн боложо байба. Ноёдтоо найдабаритай шэрүүн хүнүүдэй хаалтатай зондо ноёрхон хандажа, юумыень үзэхэ зуураа, абажа ябаһан хатуу эдыень шобто татан абажа байхые Ринчин ажаглаад: «Эй даа, иигээд лэ хүнэй юумэ абаха юм байна. Саашаа нютагһаа гарахадаа, ямар хүнүүдэй гарта орохо гээшэбибди? Ай, зайдуулаг. Эндэ нютагтам минии ямар хүн ябаһые мэдэхэ бшуу. Харида намайе хэн мэдэхэ гээшэб? Муухайл амитан хадаа нютаг оронһоо намнагдаһан хүйхэр гэжэ үзэн ядана бээз. Минии мүнгэн бурханиие иигээд лэ абахал даа. Юрэдөө, хүбүүгээ орхиһон аад, бурханаа юундэ абажа ябаа гээшэбиб? Хүбүүнтээ Зандан-жуугаа нютагтаа орхихо байгааб»,— гэжэ зосоогоо хаха шуу оруулжа, хашаагай үүдэндэ ошоходонь, харин таниха хүн харуулшан байжа:

— Ринчин, тамнай эндэ гүт? Юуншье боложо байна гээшэб? Харуулда бай гэжэ захиралта абаад байнам даа,— гэбэ.

— Би жаахан хүбүүгээ хүндэ орхёо һэм. Тэрэ хүбүүнэйнгээ юумыень үгэхөө мартаһан байгааб, ошоод ерэхэм,— гэжэ Ринчин хэлэбэ.

— Тиигэгты,— гээд харуулшан тэрэниие табиһан байгаа.

Ринчин Нарһатын эрьеын гудамжаар иишэ тиишээ харaашалан алхална. Гудамжада хүншье хомор. Таниха найдамтайшье хүн харагданагүй. Зүүн тээһээ ороһон нарииихан гудамжаар ерэжэ ябаһан наһатай хүниие угтан годирбо. Тэрэнь һайн таниха, баруун бэеын нютагай һүзэгтэй үбгэн байшаба.

— Яагаа бэрхэ тантай золгошобо гээшэбиб! Золгохол хүнтэеэ золгоолби даа. Хүбүүгээ нютагтаа орхиһон аад, үнөөхи Зандан-жуугаа орхилсоогүй байгааб. Танда үгэхэм. Хожом хүбүүндэм дамжуулжа үгөөрэйгты,— гээд, хүзүүнһээ гуутай бурханаа мулталжа, адис абаад һарбайба. Үбгэншье мэгдэжэ, талаар харaашалаад:

— Бурхан лэ хадань абаха болоо бээзэб. Өөрөө бусажа ерэнэ бээзэш. Юуншье боложо байна гээшэб?— гэбэ.

Ринчин һөөргөө хашаадаа орожо, зоной захада, Нарһатын нуур тээһээ һэбшээлһэн арюун агаар тудан һууба. Хүбүүн бурхан хоёроо нютагтаа түбхинүүлһэндээ, сэдьхэлынь дүүрэн шэнги болонхой.

«Хүбүүмнил хүн болог даа. Орон нютагни багтаажа бү ядаг. Арад зомни харалсаг. Би хууляар дарагдаагүйл һаа, хаанашье ажал хэжэ амидаржа шадахаб. Юундэшье Ленин багша эртэ наһа барашоо гээшэб даа? Багшамнай мэндэ һуугаа һаа, арад албатанаа иигэжэ тамалха байгаагүй, Ленин багшынгаа аша үршөөлөөр богонихон лэ саг соо жаргалай эхи үзөө һэмди даа. Улаан гэр, һургуули тогтожо, ехэ наһатаншье бэшэг номдо һураа. Газетэ, ном уншадаг болообди. Элдэб үбшэн аргалагдаа. Хүдөө ажалай машина абажа, баяжажа эхилһэн байгаабди. Үмсын наймаашад магазинуудые нээжэ, эд бараагаар арад зониие хангажа эхилээ һэн. Үүлтэртэ мал үсхэхэ, таряа тариха, хадаха машинануудые абаха аргатай болоод байгаабди. Теэд юундэ юумэмнай тад ондоо боложо хубилшаба гээшэб? Ленин зүб лэ жолоодоо гэжэ үнэн зүрхэндөө һанажа ябаабди. Ленинэй номнолдо найдажа ябая. Амиды мэндэл ябая. Ажалаараа арад зондоо, гүрэндөө туһа хүргэжэ шадахал байхабди»,— гэжэ сэдьхээд, уһатаһан нюдөөрөө Яруунынгаа нуур соо толотон байһан һара хаража һуугаа һэн. Яруунынгаа эрье дээрэ һүүлшыінхеэ һуунаб гэжэ тэрэнэй ухаанда багашье ороогүй. Харин ерээдүй жаргалта һуудалда найдажа һуугаа бшуу...

Тэрэ гэһээр олохон жэл үнгэрөө. Ринчинэй нютагтаа орхижо мордоһон хүбүүн нютагайнгаа хүнэй үргэмэл хүбүүн боложо, хүнэй зэргэ ажалша хүн болоо. Дээдэ эрдэмтэй багша боложо, гэр айл болобо. Хүбүүтэй болоод байхадань, Нарһатаһаа нэгэ наһажаал хүн орожо ерээд, сайлажа һуутараа:

— Би, юрэдөө, наһа бараһан эсэгынгээ нэгэ шухала даабари дүүргэхээ танайда зорюута ерэһэн хүм,— гээд, хадагаар орёолтотой юумэ үбэрһөө гаргажа;

— Танай түрэһэн эсэгэ Ринчин гээшэ хүбүүнэйм ехэ боложо түбхинэхэдэ үгөөрэй гэжэ минии эсэгэдэ найдажа, энээниие үгэһэн байгаа ха. Би танда дамжуулан залажа, эсэгынгээ захяа дүүргэбэ гээшэб,— гээд, сагаан мүнгэн гуутай Зандан-жуу бурханиие хоёр гараараа барижа, хүл дээрээ бодожо, хүндэтэй ёһоор барюулба.

Ринчинэй хүбүүн наһа бараһааршье олон жэл үнгэршэбэ. Тэрэнэй хүбүүд, басаган эхэтэеэ, хойто эсэгэтэеэ һайн үнэр баян һууна. Аша, зээ гаража баярлуулaнхай. Мүнгэн Зандан-жуу, ганса энэ бүлын бэшэ, нютагай нангин баялиг болонхой байдаг.

Цокто НОМТОЕВ.

Октябриин революциин һүүлээр манай түрүү сэгээтэн (интеллигенци) «Буряад-Монгол санал» гэжэ нэрлэгдэһэн газетэ гараг бүриин нэгэндэ гаргадаг болохо тухай һанаата болоһон байгаа. Энээн тухай Буряадай Түбэй архивта баримтанууд бии. Энэ хэрэгтэ хэд хабаадаһан байгааб гэжэ хэлэгдэнхэй. Тэдэ зоной нэрэнүүдые эндэ дуулгаха хэрэгтэй ха: һаарамба—хамба Агваан Доржиев, бандида-хамба Итыгилов, профессорнууд Цыбээн Жамсарано, Гомбожаб Цыбиков, Петроградай университедэй багша Базар Барадин, монгол эрдэмтэ А. Мэргэн, бандида-хамба Лайдабай, Байгалай үмэнэхи можын нютагай захиргаанай түрүүлэгшэ Михаил Богданов, Буряадай юрэнхы зургаанай түрүү Даша Сампилон, врачнууд Цыбиктаров, Жабон, Буряад дүүмын сайд ноёд Бимбын, Эрдэниин, Малков, Монголой түрэ засагай һангай яаманиие эрхилэгшэ сайд Баярта Вампилон болон бусад.

БУРЯАДАЙНГАА ХУУШАНАЙ ЭРДЭМТЭДЫЕ НЭРЛЭЕ

Дээрэ хэлэгдэһэн буряад интеллигенци тухай хэдэн үгэ хэлэхэ хэрэгтэй байна. Цэбээн Жамсарано гэгшын 1908 ондо буряад интеллигенци тухай бэшэһэн статья Б. Д. Цыбиковэй дэлгэрэнгы бэшэгтэйгээр «Байкал» журналай 1990 оной нэгэдэхи номерто толилогдонхой. Тэрээн соо Зүүн Сибириин буддын шажантанай толгойлогшо бандида хамбо лама Иролтуев Ази түбеэр аяншалгада ябаад ерээ һэн гэжэ хэлэгдэнэ. Тиихэдэ Энэдхэг, Цейлон болон Сиам оронуудаар баяр ёһололой угтамжатайгаар ябаһан байна. Агваан Доржиевта ехэ үндэр сэгнэлтэ үгтэнхэй. Харин минии ажаглалта иимэрхүү байна. Манай буряад зоной дунда Юрөөлтын хамба гэлсэдэг ха. Үгышье һаа, Ирөөлтын хамба гэлсэдэг бэшэ гү? Хоёрдохёор, Агваан Доржиев Ленэ (Зүлхэ) мүрэнэй эхин шадар түрэһэн юм гэжэ бэшэгдэнэ. Тиихэдэ зарим нүхэд энэ хүн Хүрбын Хара-Шэбэр гэжэ нютагта түрөө гэдэг байна. Энэ талаар минии һанамжа иимэ: Агваан Доржиев бага балшар наһаяа Хара-Шэбэртэ үнгэргөө ёһотой.

Һүүлэй жэлнүүдтэ Манжуурта, Шэнэхээндэ буряадуудай дунда Михаил Николаевич Богданов тухай дурдадаг болонхой юм байна. Богданов гэгшэ Шэтэһээ ерэжэ, Шэнэхээнэй буряадуудые түбхинүүлэлсэһэн юм ха. Хорёод онуудай эхеэр Манжуурай Хайлар хото ерэжэ, нютагай засаг захиргаанай газартай үгээ ойлгосолдоод, Шэнэхээн гол руу зөөжэ ерэһэн буряадуудые нютагжуулһан байгаа ха.

Урда үеын зоной, түбхын түрүүндэ буряад сэгээтэнэйнгээ (интеллигенциин) нэрэ солые мэдэжэ абаха, олоной түлөө оролдоһон аша габьяаень тобойсо элирүүлхэ саг хүрэжэ ерээ гэжэ энэ багахан статьягаараа һануулха дуран хүрэнэ. Минии һанамжануудые зон үргэлжэлүүлэн, газетын хуудаһанда өөһэдынгөө бодомжо, дурсалгануудые бэшэхэ гэжэ найданаб.

М. ДУГАРОВ,
1940 онһоо КПСС-эй гэшүүн.

Н. ДАМ

«МОНГОЛОЙ НЮУСА ТОБШЫН» АЯЛ

3. ЭШЭГЫ ТУУРГАТА ХАМАГ УЛАДАЙ ЭЗЭН Х

Бахархал ехэтэ 1206 ондо
(Барас жэлдэ) ехэ хурал болоһон лэ.
Харьяпуур Ононой эхин дээрэ
Хамтаруулагдаһан бүхы аймаг, иргэнэй
Түлөөлэгшэд — аха заханар гэгдэһэниинь —
Түбэрөө ехэтэ агта хүлэгүүдээрээ:
«Буусын һайхан эндэ ха юм бэ»,— гэлдэн,
Буужал, буужал байба бүлэг бүлэгөөрөө
Ерэһэн уладта ойлгууламжа болгожо,
Ерэн табан угсаата ноёд үгэлнэ:
«Үглөөдэртөө — хуралдаанай ехэ үдэр,
Үндэр хаандамнай Чингис гэһэн солые —
Арбан дүрбэн жэлэй саана һэн гүбэ —
Алтан, Хухар, Сача-бэхи гэгшэдэй
Хүндэлэл ехэтэйгээр хүртөөһэншье хадань,
Энэнь хаанаймнай аянгата замай
Эхин дээрэ болоһон хэрэг бэлэйл даа.
Хамаг иргэнүүд мүнөө Чингис хаанай
Хатан һэлмэтэ гарта үгэгүй оронхой,
Ула доронь эрхэ засагаа табинхай,
Урданай атаа, гомдолнуудаа мартанхай,—
Бүрин эрхэтэ агуу хаанай солые
Бүгэдын дуугаар баталха сагнай энэл даа!»
Ерэн табан угсаата ноёдой үгые
Ерэһэн улад зүбшөөн доро дохино ха.
Ээрхэг хаанай түшэг тулгуури болоһон
Эдэ ноёдто дохингүйгөөр аргагүй:
Хүсэрхоод үзөөшэдэй хүзүүе булга мушхаашад,
Омог ехэтэнэй оморюуе отолон хэһээгшэд.
Аян дайнай арсалан зүрхэтэ үрлэгүүд,—
Алин гэшэгүй һүроотэйнүүд лэ бултадаа.
Хормогото номо, һомо сахигшад,
Холо газарые холбогшод, ойрын оторшод,
Гэр доторхи захирагшанар, агташад,—
Гэхэ мэтэ элдэбын тушаалтад олон лэ.
Томоотой шэрүүн хаанай бэе махабадта
Тооһонойш зэргын аюул халдуулшагүй
Торгон сэрэгынь (торгууд) халаандаа жэрынхэй.
(Шадар хэшэгтэн гэжэ нэрлүүлһэн энэ сэрэгэй
Шадал, эрхэ тухай мэдэхэгүй хүн үгы).
Бурьялуур Ононой эхиндэ эхэ зундаа
Бууха тухайда сэдьхэн, Чингис шэпэхэдээ,
Түрэһэн һайхан дайда — Дэлюун Болдогоо
Түрүүлэн ухаандаа абажа, тоснто газартаа
Ойро дүтэшэг ордон гэрээ бодхолойл,—
Ойлгожо энэ ядахаар юумэн бэшэ.
Һүр жабхалангай мандаха болзор дүтэлөө,
Һүниин хёрхо хэбтүүл сэрэг — харуулдаа.
Үргэһэ нейрой зооһэн ашаанһаа арсан,
Үргоо гэртээ удамарша ээзн унтанагүй.
Наранай ороходоо үүрэй сайжа ерэтэр,
Намтараа Чингис ухаандаа һэхэн ирана.
Манан cooһoo мэтээр нюдэндэнь бии болоно
Мартагдашагүй эсэгэнь — Есүхэй баатар.
Олхонууд угай Өөлэн гэдэг басагые
Олон жэлдэ хамта жаргаха түсэбтэйгөөр
Омог Чилэдүү баатарай (мэргэд аймаг)
Хабархан гэртээ абаашажа ябатарнь,
Харсага мэтээр добтолоод, шуран Есүхэй
Өөрсэхэн һайхан шарайтай дангиныень
Өөрын һамган болгоо. Баатар Есүхэйһээ
Өөлэн-эжы Тэмүүжэниие түрөө һэн.
Баруун гартаа шагайн шэнээн нужые
Бажууһаар Тэмүүжэн юундэ гараһан гээшэ хаб!
Зүрилдөө ехэтэ аян дайнууд тухайдань
Зүгнэж мэдүүлһэн бэлгэ тэмдэг байгаа гү!
...Талаан буруутаад, Сэгсэрэй шара талада
Татаарнуудта хорлогдоо һэн Есүхэй
Арайхан юһэтэй байһан Тэмүүжэн хүбүүн
Абын үһөөе абаха тангариг үгэжэ,
Үхибүүн нюдаргаа шанга гэгшээр зангидан,
Үгэ хэлэнгүй зогсоһониинь тэрэ бэлэйл.
Өөлэн-эжын ухаатай сэсэн байһанһаа,
Үншэрэнгүй, үринэр өөдөө ургаа.
(Гасалангуудаа ойндоо оруулжа, эзэн хаа
Ганхуулад гэрд абана үндэр толгойгоо).
Баатар Есүхэйн мэдэлдэ байһан аад, тайчу
Баһамгай хэдэрээр һалажа ошоо һэм шүү.
Тайчууд обогоо Таргуудай-хирилтүг толгой
Айдар хүбүүнэй амиень таһалхаар зүдхэ
«Хурьганай ноoһон гуужаба,
Түлгын бэе түлжэбэ»,— гэһэн бэеэрээ
Тэргүүн үндэрэй шугыда шурган хоргодо
Тэмүүжэниие отожо бариһан байдаг лэ.
Хүзүүндэнь уяатай хүндэ модон дүнгэтэй
Хүбүүн үдэшэлэн тэрьедээд, ухаагаа гүйлгэ
Аалин мүрэнэй татуур соо, өөдөө харанхай,
Ама хамараа гаргаад, хоргодон хэбтээ һэн.
Олоороо тайчууд, оог хашхараа табилдан,
Обёоронгүй, хажуугаарнь үнгэрөө,
Оо, хэды гэгшээр Тэмүүжэнэй зүрхэн
Оболзосо долгин доро сохилоо һэм!
Хожомынь тэндэхи Сорхон-шара туһалаа
Хокоод, морёор Тэмүүжэн хүбүүн тэрьедэ
Зугадан нүүһэн түрэлхидэйнгөө хойноһоо
Зунай һүниин дулаанда баяр хүргэн,
Набша ногооной напархайгаар мүрдэжэ,
Ононой эрьеэр оро һэегүй ошоһон юм.
Хилам гэжэ нэгэтэ харан гэхэдээ,
Хнмуурга горхоной эрьедэ хүрэһэн байла
Бэдэр хүшүунай Хоршохой гэжэ болдогто
Бэшэнээ хүсэнэ, энсыгээ, дүүнэрээ тэбэрээ
Үшөө нэгэ аюулда һүүлдэнь ороһоноо
Үһээ сайтараа мартахагүйл даа ээзн хаа
Үзэсхэлэн шарайта Өөлэнөө буляалгаһан
Үһөөгөө мэргэд нэхэжэ, добтолоо һэмнай
Гэрэй зараса Хуаагшан эмгэн нэгэтэ үүрээр
Гэнтэ һэрюнэ: — Газар холоһоо дорьбодо
Гарыт, зугадыт! — гэжэ сошордуу оог табь
Бурхан-халдун хадынгаа бүтэмэ шугы соо
Бузар дайсадай мэсэһээ бэеэ абараа һэн,
Удуйд мэргэдэй Тогтоа,
убас мэргэдэ
Хаад мэргэдэй Хаатай Дармала — гурбуула
Харсага мэтэ шэрүүнээр хумиран буужа,
Тэмүүжэнэй һамган хонгирад Бүртые
Тэбэрин, олзолон абаашаһан бэлэйл даа.
(Чилэдүү баатарай дүүдэнь — Чилэгэр баата
Хара үһөөгөөр хатан болгожо үгөө һэн).
Апуурша дайсад һүйд татаад, бусажа ошо
Абаргдаһанаа мэдэһэн Тэмүүжэн, баярлаад
Бурхан-халдунай орой дээрэнь гаража,
Бүһэеэ хүзүүндээ эрхи мэтээр үлгэжэ,
Булган малгайгаа гартаа һэгэлдэржэ,
Үбсүүн бэеэ альгаараа аалихан даража,
Үндэр тэнгэриин наран өөдэ хандалайл,
Сасали сасажа, юһэ дахин һүгэдэлэйл,
Сарюун заяата хададаа шүтэн мүргэлэйл...

(Эхиниинь июниин 9-нэй, 30-най номернуудта).

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

АРАДАЙ ДУУНУУД

Шандаганай мүрые
Шанга түргэн мүшхэе.
Шагайтайхан хүлөөрөө
Шадан-ядан хатарая.
Үнэгэнэй мүрые
Үтэр түргэн мүшхэе.
Үльмэтэйхэн хүлөөрөө
Үбэр-үбэр хатарая.

* * *

Далай гараха шубууниинь
Дали юугээ һэргээгээ.
Дархан болохо хүбүүниинь
Хүрхэ юугээ һэргээгээ.
Уһа гараха шубууниинь
Үдэ юугээ һэргээгээ.
Уран болохо хүбүүниинь
Хүрхэ юугээ һэргээгээ.

* * *

Сэлмэг байна тэнгэри,—
Сэсэрдэг бороониинь
хаана гээшэб!
СССР гүрэмнай сэрэгтэй
байна,—
Сэдьхэлтэ гансамни хаана
гээшэб!
Огторгой харахадам
сэлмэг байна,—
Ородог бороониинь хаана
гээшэб!
Орон-гүрэн уймаатай
байна,—
Омогхон гансам хаана
гээшэб!

«Буряад орон-90» ХҮҮЮУР
Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

ХАЛХУУД

Онтохон

Эртэ урда сагта һэн ха. Улад зоной үгытэй ядуу һуухада, үбшэ зоболонгой таража байхада ушарһан үйлэ хэрэг юм даа. Тиигэхэ тэрэ сагта тала дайдын хойморто, тэбхэр жалгын адагта Бушхай ноён гэжэ баян хүн ажаһуугаа бэлэй. Тэрэ баянай һамган наһа баража, баян хүн уйдхар гашуудалда дарагдажа ябадаг болобо. Теэд яахаб даа. Үхэл түрэлгэ хоёр оршолонто юртэмсын жама ёһо ха юм даа.

Саг жэлэй үнгэрхэдэ, Бушхай ноён залуу һамга буулгажа асарба ха. Баян хүнэй зүрхэ сэдьхэлэй шарха эдэгэжэ, залуу һамгантаяа жаргалтай һуудаг болоо һэн. Теэд энэ жаргалын удаан саг соо үргэлжэлбэгүй даа. Жэл тухай сагай үнгэрөөд байхада баянай һамган хүндөөр үбшэлжэ, эдеэ хоолһоо гарашаба. Тиихэдэнь баян хүнэй һанаа сэдьхэл ехээр зобожо, үргэһэ нойрынь хүрэхэеэ болишобо. Яахашье аргагүй болоходоо, Бушхай ноён Шэбэртын голой Шонхор бөөе асаруулба. Бөөгэй ерэхэдэ, баян хүн үбшэн һамгаяа аргалуулхаяа хайра, туһа гуйба. Шонхор бөө хэсэ, хэнгэрэгээ наяргажа, үбшэн һамганай урдуур самнажа, гани галзуутайгаар бөөлэжэ эхилбэ. Онгон тэнгэриеэ дуудажа, тогтон торонгүйгөөр иишэ тиишээ һүрэн дэбхэрнэ. Тиигээд сэнхир хүхэ огторгой өөдэ хилайн хараад, иигэжэ хэлэбэ: «Хоёр хүлтэ хүнэй гараагүй, хоёр жэгүүртэ хирээгэй хүрэһэн мундаргануудай оройдо оршодог Мүнхын хара аршаан залажа, үбшэн һамгандаа уулгабалшни, элүүр энхэ болохол даа».

Бушхай ноён хадын оройгоор хони, ямаа адуулдаг Халхуудай гэжэ зарасаяа дуудуулжа асараад, гартань зэд домбо барюулаад: «Аршаангүйгөөр бусаа һаашни, толгойн, сааза хэхэб»,— гэбэ.

Баянай барлаг Халхуудай хабтагай уужам талануудые, үргэн гүнзэгы гол, мүрэнүүдые гаталан ябажа, шэдхэ ой тайгаар арай шамайхан гаража, замаа үргэлжэлүүлнэ.

Орьёл шулуун хабсагайтай мундарганудай саһа мүльһөөр хушагдаһан һүмбэр үндэр оройнууд тэнгэри өөдэ шодойлдон, хүбэн сагаан үүлэдһээ аяар дээгүүр харагдана. Халхуудай хүбүүн яба ябаһаар мундарганудай оройдо хүрэбэ ха.

Уданшьегүй үдэшэ орой боложо, тэнгэри бүрхэжэ эхилбэ. Арбагар хара үүлэд суглaрба. Гэнтэ хура мүндэр адхарба. Нюдэ һаргаама гал сахилзаад, тэнгэриин дуун газар доһолгоно. Халхуудай хүбүүн хабсагай шулуунуудай хүнды руу шурган ороод, аадар, мүндэрһөө бэеэ аршалба. Хүйтэн һалхин хоротойгоор үлеэжэ, саһа бордоһон бүхэли һүниндөө эшхэрбэ. Үглөөгүүр болоходо, һалхин намхажа, оршон тойрон нюдэ һаргаама сагаан болошоод байгаа һэн.

Халхуудай хүбүүн хүнды сооһоо гараад, үндэр орьёл өөдэ абирхаяа бэеэ зэһэжэ эхилбэ. Тиигээд гэнтэ харан гэхэдэнь, гайхамаар юумэн нюдэндэнь үзэгдэбэ. Мундаргануудай орой хүрэтэр олон дабхар табсангуудтай хүр саһан хүүргэ байбал даа. Хүбүүн ехээр баярлажа, хүл дээрээ дэбхэрбэ, хатарба. Һүүлээрнь энэ хүүргэ дээгүүрээ дамжаһаар мундаргануудай оройдо тэрэ гарашаба.

Тиигэжэ хоёр хүлтэ хүн анха түрүүшынхиеэ орьёл үндэр оройдо гараһан юм ха. Тэндэнь аалин, намдуу, хон-жэн байба. Халхуудай намдууханаар саашаа алхалан ошобо. Уданшьегүй хэнэйшье ябаагүй гоё һайхан газар дэлхэй харагдаба. Тойроод нара ногоо татаһан, набша сэсэгээр бүрхөөгдэһэн намжаа һайхан талмай нэмжынэ. Сэсэгүүд дээгүүр элдэб үнгын эрбээхэйнүүд ниидэнэ, тоһон шарахан зүгынүүд дүүелдэнэ. Эрхы хурганай шэнээн томо үрэ жэмэсүүд эдеэшэжэ, амтатай шүүһэеэ багтаажа ядаад, монсойлдожо харагдаха юм.

Намжаа һайхан талмайн дунда тунгалаг уһатай сэлсэгэр түхэрезн нуур харагдана. Нуурай уһан дээгүүр нэгэшье уршалаа долгин үгы, шэршүү торгоор хушаһан шэнги еб елэгэр байна. Халхуудай сэсэрлиг һайхан талмай дээгүүр алхалжа, мүнхын хара аршаан бэдэрнэ. Тэндэнь шобогор оройтой хадын хормойһоо юһэн

һалаа эхитэй
аршаан газар
лан гаража б
Халхуудай х
домбо соогоо
абаад, гэдэргэ
Болдог хадын
тарнь, арбан а
эреэн абарга
бэйн саанаһаа
намнаба. Халх
далаараа гүйбэ
га томо могой
байшаба. Тэрэ
һандангүйгөөр
жа, хүлыень х
роо хүлынь ул
дашаба. Тиигэ
гэхын аргагүй
хуудай хүлөө
зуугаад, газар
ха. Яаха гээш
гэхэ мэтээр бө
тэтэрээ, үнөөх
гаа һанаба. Х
аршаанһаа хүл
Домбын оёорто
һаа тэрэ ама
хабдар бууж а,
хид болошобо
Халхуудай
һэн хооһон
һөөргөө арш
Домбоёо арша
үндэр хада ха
үргэн гол мүр
түрэһэн нютаг
амар бусаа һэ
зэд домботой
зоной аша ту
ялан байһан
бүхэндэ дуһа
элүүр энхэ а
лада зальбара
гоо оёорто ул
Бушхай баянда
тань барюулба
ган хүбүүнэй
тэжэ, элүүр
зуун наһа наһ
һэн ха.
Тэрэ гэһэнһээ
ядуу зон арша
тэжэ, олон жэл
соггой хүхюун
юм гэхэ. Тиим
лагые бузарла
юм гэжэ хүн
ойлгожо абаа
С.Ж
Санага. Заха

ПРАВДА БУРЯТИИ

Мүнөөдэрэй номерто

Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съезд Москвада хүдэлмэриеэ үргэлжэлүүлнэ. Мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи хуудаһанда съездын июлиин 12-ой заседани тухай информационно мэдээсэл үгтэбэ. «Энэрхы ёһото, демократическа социализм тээшэ» гэһэн КПСС-эй XXVIII съездын программна мэдүүлгэ тухай. КПСС-эй XXVIII съездын тогтоол, «Таряашадай байдал ба КПСС-эй аграрна политикые бэелүүлхэ тухай» КПСС-эй XXVIII съездын резолюци, съезд тухай тоосоон номерто үгтөө.

Июлиин 11-дэ партиин XXVIII съезд дээрэ альтернативна үндэһөөр КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшоор Владимир Антонович Ивашко һунгагдаһан байна. Мүнөөдэрэй номерто тэрэнэй дүрэ зураг, намтарайнь шатанууд тухай мэдээсэлнүүд үгтөө.

Нютагай заводуудта сантехническэ зүйлнүүдые үйлэдбэрилхэ тухай КПСС-эй обкомой, Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совөдэй тогтоол хэр бэелүүлэгдэнэб? «Монополистнуудта хабаяа харуулхаар гүбди?» гэһэн статья дотороо газетын корреспондент П. Натаева энээн тухай бэшэнэ.

«Хойто зүгэй баялигуудта хэн эзэн бэ?» гэһэн статья дотороо Буряадай АССР-эй профсоведэй хэблэлэй түбэй референт С. Ощепкова холын Хойто зүгэй социальна болон экономическа асуудалнуудаар Мурманскда боложо үнгэрһэн регион хоорондын конференциин дүнгүүдые шэнжэлнэ.

«Субботын үдэрэй галханай» материалнууд заншалта ёһоор дүрбэдэхи хуудаһанда үгтэнэ. Энэ хуудаһанда Сергей Гуровай материал толилогдоо. Загарайн районой Хуушан-Хүрбэ тосхондо арбан табатай Катя басаганай наһа бараһан уршагта ушарые автор шэнжэлнэ.

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 12.30 — «Старший сын»—уран һайханай фильм 1-дэхи, 2-дохи сери. 15.00—Останкинадахи концертнэ студида СССР-эй габьяата тренер А. Гомельскэтэй уулзалга. 15.55 — Мультфильм. 16.05— Политическэ темэдэ хөөрэлдөөн. 16.35 — Режиссер Николай Губенкын фильмүүд. «И жизнь, и слезы, и любовь...» 18.15— Уласхоорондын шэнжэлэл. 19.00— Совет телевидениидэ Франциин «Канал плюс» кампаниин үдэшэ. 22.00— Время. 22.30— Үдэшын үргэлжэлэл. 01.00— Шэнэ һонин.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 12.00— Бултанда хэбэатай педагогико. 13.00 — «Паломники» — баримтата фильм. 13.30—Можайск хотодо фольклорно һайндэр тухай. 13.50— Баримтата фильм. 14.10 — НБА-гай мэргэжэлтэ баскетболистнуудай дунда США-гай чемпионат. 15.10— Мэдээсэлнүүд, соносхол
хадуужа аба. Ех
бүүдтэ дамжуу
вет Росси»— ви
Дэбжэлтэ, Мэдэ
18.30— Украины
виин театрнууд
тухай. 20.00— Во
хэйн лигын түрү
түлөө мүрысөөн
—«Амгалан но
шуул!»

Редак
Р. Б. ГА

НАШ АДРЕС: 670000, УЛАН-УДЭ ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор —2-50-96, приемная —2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства —2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская —2-33-61; выпускающие —2-35-95; собственных корреспондентов: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск —35-73, п. Хоринск —55-6-90, г. Закаменск —31-61, п. Кырен —91-9-79, п. Агинское —3-40-69. Директор издательства —2-37-32, бухгалтерия —2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Ди ректор 2-40-45. Н-00437. Заказ № 162.